

INVENTAR SPLITSKOGA KANCELARA I JAVNOG BILJEŽNIKA TOME COLUTII DE CINGULO

(Prilog poznavanju prvih humanističkih krugova u Dalmaciji)

Mladen ANČIĆ
Zavod za povijesne znanosti HAZU
Zadar

UDK 949.75(083.82)“04/14” T. Colutii de Cingulo
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 31. XII. 2004.

Polazeći od sačuvanoga inventara ostavštine splitskoga kancelara i javnog bilježnika, magistra Tome Colutii iz Cingola, sastavljenoga nakon njegove smrti 1434. godine, autor rekonstruira prilike u kojima je magistar Toma djelovao. U okviru te rekonstrukcije posebna se pozornost posvećuje ocrtavanju kruga ljudi s kojima je magistar Toma održavao intenzivnije društvene veze te se u tako ocrtani kontekst stavlja i podatak o 80 svezaka knjiga, koliko ih je prema inventaru njegove ostavštine općinski kancelar za života posjedovao. Temeljem toga autor iznosi tezu da se radi o prvom humanističkome krugu u Splitu.

Ključne riječi: *Toma Colutii de Cingulo, kancelar, notar, Split, XIV.–XV. st.*

Splitski javni bilježnik i općinski kancelar Toma pok. Colutija iz gradića Cingola u Markama, koji je tu svoju službu obavljao na samome kraju 14. i u prvoj trećini 15. stoljeća, iz mnogo je razloga zanimljiv za moderne povijesne raščlambe. Prije svega, pripadao je svijetu obrazovanih profesionalnih činovnika koji su se trajno naselili u nekom od gradova na istočnoj obali Jadrana. S time onda u uskoj svezi, pripadao je i sloju društvene elite svoga doba te se stoga, s obzirom na vrijeme u kojem je živio, oko njega stvorio jedan od prvih krugova humanista čije se djelovanje u našim krajevima može makar posredno pratiti. Boravio je i radio u Splitu gotovo četiri desetljeća, tu je i umro, a njegovo je djelovanje zabilježeno na različite načine – od tekstova koje je sastavljao, preko dokumenata koji govore o poslovima i djelatnostima u kojima je sudjelovao, do inventara njegovih dobara, napravljenoga neposredno nakon njegove smrti. Upravo je taj inventar njegove imovine i povod nastanku ove rasprave u kojoj ću, na način ponešto drugačiji od uobičajenoga, pokušati rekonstruirati dio «polja

kulturne produkcije»¹ hrvatskoga kasnosrednjovjekovnog društva. Razmatrajući Tominu ostavštinu popisano nakon njegove smrti, potom prikazujući različite poslove u koje je Toma bio upleten te društvene situacije u koje ga je dovodilo obavljanje bilježničke i kancelarske službe, pokušat ću posredno prikazati i Split prve polovice 15. stoljeća, ili preciznije, način na koji su se u gradskome tkivu stvarale i održavale neformalne društvene mreže. Oslanjajući se na široku raščlambu tekstova koje je Toma ostavio, a riječ je odreda o tekstovima koji imaju formu službenoga dokumenta, i polazeći od činjenice da je bio vlasnik jedne od najvećih knjižnica svoga doba na istočnojadranskoj obali, pokušat ću dokazati da je jedna od takvih društvenih mreža bila zapravo i jedan od prvih humanističkih krugova u našim krajevima. Pokazat će se da je intelektualno naslijeđe tih prvih humanističkih krugova bitno utjecalo na razvoj svijesti o prošlosti u hrvatskim krajevima sve do sredine 19. stoljeća, odnosno do vremena transformacije «ilirskoga pokreta».

Povod ovoj raspravi i fokus dosadašnjega interesa historiografije za lik magistra Tome de Cingula, kako suvremeni dokumenti u skraćenoj formi najčešće bilježe njegovo ime, predstavlja inventar njegovih dobara što ga je 21. kolovoza 1434. godine sastavila njegova udovica, «gospođa Cecilija». Inventar je u svoj registar unio splitski javni bilježnik Dominik de Manfredis. Svežnjić toga registra, očigledno nasilno izdvojen iz cjeline zajedno s još nekim svežnjićima iz registara istoga bilježnika, čuva se danas u Arhivu HAZU u Zagrebu, kamo je dospio u sklopu ostavštine Ivana Kukuljevića Sakcinskoga. Na koji je pak način taj materijal dospio u ruke I. Kukuljevića, nemoguće je sa sigurnošću utvrditi, no on ga je u svakom slučaju odnio iz nekadašnjeg Namjesničkog (danas Državnog) arhiva u Zadru. Tu se inače čuva ono što je od Dominikovih registara do danas preostalo. Inventar zaprema gotovo četiri pune stranice papirnoga registra velikog (A4) formata, a u dio je literature na misteriozan način ušao kao «oporuka Tome de Cingulo».² Iz činjenice da prvi autor koji spominje

¹ Standardni pristup i doseg naše historiografije u razmatranju pojave, obrazovanje i djelovanje prvih humanističkih krugova, u kojemu se društveni kontekst očitava samo kao globalni okvir, zrcali Miroslav KURELAC, Počeci hrvatskog humanizma, u: Franjo ŠANJEK (ur.), *Povijest Hrvata I. Srednji vijek*, Zagreb, 2003., str. 449 i d. Više osjetljivosti za pojedinačni slučaj u, doduše, mnogo kraćoj raščlambi pokazuje Tomislav RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Zagreb, 1997., str. 365 i d. Pojam «polje kulturne produkcije» preuzimam iz Pierre BOURDIEU, *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*, Polity Press, 1993., pozivajući se pri tomu na Bourdieuvu definiciju i ugledajući se na njegov metodološki postupak.

² Vidi Hrvoje MOROVIĆ, *Povijest biblioteka u gradu Splitu I*, Zagreb, 1971., str. 47–48. Preuzimajući podatak od Morovića, i Aleksandar STIPČEVIĆ, *Socijalna povijest knjige u Hrvata. Knjiga I. Srednji vijek*, Zagreb, 2004., str. 127 i 193, govori o Tominoj «oporuci» (na drugom od navedenih mjesta, primjerice: «Toma Colutii de Cingulo u svojoj oporuci spominje 80 pergamentnih kodeksa»). S druge strane, Marko ŠUNJIĆ, Mjere, novac, zarade i cijene na dalmatinsko-bosanskom području (XIV. i XV. st.) – II. dio, *Radovi Hrvatskog društva za znanost i umjetnost*, V/1997., str. 59, ne uzimajući u obzir Morovićevo djelo, vjerno reproducira podatak o knjižnici iz inventara Tomine ostavštine.

Tomini knjižnicu, Hrvoje Morović, izrijeckom veli kako se ta knjižnica s 80 svezaka spominje «u oporuci», jasno proizlazi da on zapravo i nije čitao cjelovit dokument, već da mu je netko stavio na raspolaganje tek jedan stavak toga inventara uz pogrješnu informaciju da se radi o oporuci.

Okolnosti u kojima su sastavljani inventari, kakav je i ovaj imovine magistra Tome, nisu u našoj literaturi podrobnije raspravljane.³ Navika je sastavljanja takvih dokumenata u gradovima Dalmacije tijekom 14. i 15. stoljeća bila vrlo raširena, no čini se da nije posvuda i svaka ostavština po pravilu morala biti zabilježena u pisanom obliku, kako bi se dalo zaključiti temeljem statutarnih propisa. To se vrlo jasno daje raspoznati već i iz odluke splitskoga kneza koja se odnosi na sastavljanje popisa Tomine imovine. Naime, nakon što je tadašnji splitski knez Andrija Griti 21. kolovoza naložio pravnome zastupniku Tomine udovice Cecilije sastavljanje inventara, ovaj je odgovorio i formalnim prosvjedom, tvrdeći da «gospođa Cecilija kao nasljednica i preostala rodbina rečenoga pokojnog magistra Tome drži i posjeduje njegovu imovinu po pravu i snagom odredbi oporuke rečenoga pokojnog Tome, i po prije rečenome pravu nije dužna sastavljati inventar».⁴ Pravni zastupnik udovice Cecilije, stanoviti Mihaljin Tater iz Pule, razvio je svoj pravni argument i dalje, ustvrdivši da stranke koje su tražile sastavljanje inventara nisu dokazale svoje pravo na dio Tomine imovine. Susljedno tomu, nastavio je svoj argument Mihaljin, i odluka je splitskoga kneza bila neutemeljena, pa je na nju zastupnik uložio usmeni prosvjed, no kako je u toj odluci bilo zapriječeno kaznom od 100 dukata u slučaju neizvršenja naloga, to ga je njegova stranka pristala ispuniti samo iz «straha od određene kazne».⁵ Iz Mihaljinove se dakle argumentacije može prilično jasno zaključiti da je pravna praksa u Splitu do ovoga vremena bila drugačija od one kakvu propisuje, primjerice, Zadarski statut, gdje su izvršitelji posljednje volje bili obvezani sastaviti inventar, čak i u slučaju da se radilo o udovici pokojnika.⁶ U Splitu, dakle, još ni 30-ih godina 15. stoljeća nije u određenim

³ Izuzetak je u tome smislu rasprava Giuseppea Prage, iz sada već davnih dvadesetih godina 20. stoljeća (Giuseppe PRAGA, *Testi volgari spatatini del trecento, Atti e memorie della Società dalmata di storia patria*, II/1927.), u kojoj autor pozornost posvećuje prije svega tehničkim sastavljanjima inventara u drugoj polovici 14. stoljeća i načinu na koji su poslije toga inventari unošeni u registre javnih bilježnika (Isto, 49–52).

⁴ Citirana rečenica u izvornom obliku glasi: *domina Cicilia tanquam heres et residuaria dicti condam magistris Thome tenet et possidet ipsa bona justo titulo et virtute testamenti dicti condam Thome et jure predicto eam non teneri inuentarium facere* – Arhiv HAZU, II d 155/1, fol. 4'.

⁵ Cjelovita formulacija Mihaljina Tatera u izvorniku glasi: *curatores predicti nullum jus ostenderunt se curatorio nomine in ipsis bonis habere, quare procuratorio nomine sepedicto sentiens se grauatum a tali precepto viua voce se appellat; nichilominus timore pene sibi impositae parere vult omni mandato pefati domini comitis* – Isto.

⁶ Splitski statut u 22. glavi treće knjige nameće komisarima obvezu sastavljanja inventara deset dana nakon što saznaju da su postali komisari, uz obrazloženje da se tako sprječava «rasipanje» pokojnikove imovine (Josip J. HANEL, *Statuta et leges civitatis Spalati Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium*, I/II, Zagreb, 1878., str. 78). No, tu doista nema onakve preciznosti kao u odredbi glave 121. treće knjige Zadarskog statuta (Josip KOLANOVIĆ – Mate KRIŽMAN /pr./, *Statuta Iadertina*, Zadar,

okolnostima postojala pravna obveza sastavljanja inventara, što se jasno razabire i iz načina na koji su u općinske spise unošeni takvi dokumenti. Naime, sve do vremena bilježnika Dominika de Manfredisa inventari su zapisivani u obične bilježničke registre, kao i svi ostali instrumenti koje su bilježnici sastavljali. Na taj je način u registar upisan i inventar magistra Tome, no ubrzo nakon toga, od 1435. ili 1436. godine, počeo je bilježnik Dominik voditi poseban registar oporuka i inventara u koji je unosio samo te dvije vrste dokumenata.

Međutim, za probleme koje sam ovdje postavio mnogo se važnijim čini to što je udovica magistra Tome bila kneževom odlukom prisiljena obaviti posao utvrđivanja i popisivanja imovine svoga pokojnog muža. Dokumenti koji objašnjavaju okolnosti izdavanja toga kneževa naloga upisani su u registar Dominika de Manfredisa na istom listu i neposredno prije samoga inventara, a sastavljeni su isti dan kada i inventar, 21. kolovoza 1434. Prvi od tih dokumenata također ima formu kneževе odluke, donesene po sili statutarnih odredbi, pa se iz njega ne može izravno zaključiti tko je doista od kneza zatražio donošenje te odluke. Njome se imenuju novi skrbnici (*curatores, tutores atque defensores*) malodobnoga Ivana, sina pokojnog ser Martina Ferra iz Cremone (nekadašnjega općinskog bilježnika u Šibeniku), i ujedno nećaka magistra Tome iz Cingola. Iz odluke se također doznaje da je magistar Toma svojedobno bio službeno, po općinskim vlastima iz Šibenika, imenovan za skrbnika svoga malodobnoga nećaka. Kako je Splitski statut propisivao da općinske vlasti moraju imenovati novoga skrbnika u slučaju smrti staroga, to je splitski knez, uz savjet sa splitskim sucima i vijećnicima, za nove skrbnike izabrao ugledne Splićane, ser Antuna Stagnija i ser Rajnerija Lovrinog.⁷ Odmah po imenovanju za skrbnike, ser Antun i ser Rajnerij su pred knezom zatražili sastavljanje inventara ser Tomine imovine, tvrdeći da će kada za to dođe vrijeme (*suis loco et tempore*) podastrijeti i dokaze prema kojima je u toj imovini bilo i onoga što je po pravu pripadalo malodobnome Ivanu. Slijedom je toga zahtjeva konačno knez i donio odluku o sastavljanju inventara, o kojoj je već bilo govora.

No, nisu to bili i jedini zahtjevi koji su ubrzo po Tominoj smrti postavljeni u vezi s njegovom ostavštinom. Još 13. kolovoza iste godine, dakle osam dana prije sastavljanja inventara, pred splitskim se knezom raspravljalo o poslovima i komplikacijama vezanim uz smrt magistra Tome. Tada je, naime, raspravljan i riješen problem proizašao iz činjenice da je magistar Toma bio izvršitelj oporučne volje (*commissarius testamentarius*) još jednoga splitskog bilježnika, Jakova iz Piacenze, koji je umro dvadesetak godina ranije, 1412. Tom je prigodom knez odlučio da će upražnjeno mjesto izvršitelja oporučne

1997., str. 362–363). Zadarska je pak odredba gotovo od riječi do riječi bila prepisana u Šibenski statut – usp. *Knjiga statuta zakona i reformacija grada Šibenika s popisom poglavlja*, Šibenik, 1982., fol. 65–65' (numeracija pretiska). Vrijedi tek upozoriti da je Mihaljinov argument, po svemu sudeći, i počivao na tumačenju prema kojemu nije bilo opasnosti od «rasipanja» pokojnikove imovine, s obzirom na činjenicu da je udovica bila jedini komisar i ujedno uživatelj tih dobara.

⁷ Arhiv HAZU, II d 155/1, fol. 4.

volje preuzeti isti onaj ser Antun Stagni⁸ koji je osam dana kasnije postao i skrbnik malodobnoga Ivana. Šest mjeseci kasnije, 15. veljače 1435. godine, pred splitskim su se knezom ponovno našli zahtjevi vezani uz imovinu pokojnog magistra Tome. Iz te su imovine sada potraživana sredstva po dvije osnove. Prvo su zastupnici stanovite Pribislave, nekadašnje sluškinje uglednoga Splićanina toga doba Franje Buera, zatražili da se iz Tomine imovine izdvoji 300 libara malih mletačkih dinara, obrazlažući svoj zahtjev činjenicom da je Pribislava još 1431. godine, u vrijeme kada se spremala otići iz Splita, ostavila na čuvanje taj novac upravo magistru Tomi, o čemu su postojali i dokumenti koje je sastavio sam tadašnji općinski kancelar i bilježnik.⁹ Knez je pozitivno odgovorio na taj zahtjev i naložio da se 300 libara prebaci rizničarima katedralne crkve sv. Dujma, kod kojih je novac trebao čekati Pribislavin povratak u Split. Drugi zahtjev u vezi s imovinom pokojnoga magistra Tome došao je iz posve drugačijega društvenog miljea, od vrlo uglednih i nadaleko poznatih Firentinaca, pripadnika kuće de Medici, Lorenza i Cosima, koji su u to doba boravili kao bankari i trgovci u Veneciji. Oni su, naime, tražili da se iz imovine pokojnoga magistra Tome izdvoji srebrnina položena kao zalag za dug (*pignera argentea*) opet uglednoga i iz suvremenih vrela vrlo poznatog splitskog trgovca ser Aleksandra Baldija iz Sassoferrata, gradića u Markama. Splitski je knez udovoljio i tome zahtjevu te naložio da se (pobliže nepoznati) srebrni predmeti također prebace rizničarima katedralne crkve, odakle će ih Firentinci moći podići po proceduri koju su utvrdili sa ser Aleksandrom¹⁰ (najvjerojatnije u slučaju da on iz nekoga razloga ne plati svoj dug u određenome roku). Razlozi zbog kojih su postavljena oba ova zahtjeva bili su isti – s jedne je strane trebalo iz «ostavinske mase» izlučiti ono što nije bilo vlasništvo samoga magistra Tome, s druge se pak strane u Splitu znalo, a netko je to dojavio i Firentincima u Mletke, da se gospođa Cecilija, Tomina udovica, sprema napustiti Split i odseliti nekamo drugdje.

Na odluku Tomine udovice o odlasku iz Splita vjerojatno je utjecalo razrješenje spora oko upravljanja imovinom njegova nećaka Ivana. Taj je spor, naime, riješen presudom splitskog kneza od 27. studenoga 1434., tri mjeseca prije pokretanja zahtjeva za izdvajanjem sredstava iz Tomine ostavštine.¹¹ Zapisnik rasprave vođene pred knezom, uklopljen u presudu, pokazuje razlike u shvaćanjima kako bi u toj stvari trebalo postupati po mišljenju Tomine udovice i onoga što su tražili i zastupali novi Ivanovi staratelji. Ser Antun i ser Rajnerij su, naime, tražili preko svoga odvjetnika da im Tomina udovica isplati 82 dukata iz ostavštine svoga pokojnoga muža. Tvrdili su da je to novac koji pripada imovini malodobnoga Ivana, odnosno da je magistar Toma toliki iznos u dukatima primio od splitskoga trgovca ser Mateja (Matula) Dujmovog de

⁸ Arhiv HAZU, II d 155/1, fol. 3'.

⁹ Arhiv HAZU, II d 155/1, fol. 12'.

¹⁰ Arhiv HAZU, II d 155/1, fol. 12'–13.

¹¹ Državni arhiv Zadar, Splitski arhiv (dalje: DAZd, S. A.), sv. 18, fol.

Albertisa, dokazujući to dvama dokumentima, jednim pisanim rukom samoga magistra Tome, drugim pisanim rukom odvjetnika gospođe Cecilije Mihalina Tatera. Dukate je pak trgovac Matej isplatio kao dobit na kapital od 300 dukata koje mu je ranije dao «za trgovanje» (*pro mercando*) sam Toma, a u ime svoga nećaka Ivana.¹² Odvjetnik Tomine udovice uopće nije sporio činjenicu da je pokojni muž njegove klijentice doista dobio novac, odnosno da je bila riječ o novcu koji je pripadao Ivanu. Tim je novcem zapravo bila stvorena, modernim riječima kazano, «zaklada» na Ivanovo ime, a kojom je magistar Toma upravljao u ime svoga nećaka. Mihalin, dakako, nije ni mogao osporiti isplatu jer je cijeli posao između Tome i Mateja bio registriran i posebnim dokumentom koji je on sam sastavio kao «osoba zamoljena od (obje) strane» (*persona a partibus rogata*), dakle i magistra Tome i ser Mateja Dujmova. No, Mihalin Tater se usprotivio zahtjevu novih skrbnika pozivajući se na oporuku magistra Tome, u kojoj je bilo određeno da se Ivanu ne daje nikakav račun o njegovoj imovini, a susljedno tomu, najvjerojatnije, niti da mu se dozvoli slobodno raspolaganje tom imovinom dok ne napuni 24 godine.¹³ Drugim riječima, magistar Toma očito nije imao povjerenja u rasuđivanje i postupke svoga nećaka te je smatrao da treba pričekati do njegova punog sazrijevanja prije no što mu se prepusti odlučivanje o novcu iz zaklade otvorene na njegovo ime. Splitski knez, po slovu zakona i čvrstih pravnih normi, nije dakako mogao postupati onako kako je predvidio magistar Toma, već je morao presuditi na korist Ivana, to jest presudio je da Tomina udovica Cecilija isplati ser Antunu i ser Rajneriju 82 dukata iz ukupne ostavštine svoga pokojnog muža. Takvo ponašanje skrbnika, posve suprotno posljednjoj volji magistra Tome, i motivi o kojima bi se moglo samo nagađati, vrlo su vjerojatno bili jedan od razloga koji su utjecali na Cecilijinu odluku o selidbi iz Splita, u kojemu je i sama provela preko dvadeset godina. Ne bi svakako trebalo dvojiti glede toga da je sa sobom ponijela i sve što je ostalo iza njezina pokojnoga muža, prije svega njegovu knjižnicu, koja je svojom vrijednošću u tome trenutku sigurno daleko nadmašivala vrijednost cijele zaklade otvorene na ime Tomina nećaka Ivana. Ivanova pak daljnja sudbina za ovdje postavljena pitanja i probleme nema nikakva stvarnog značenja, pa je zato i ostavljam po strani.

No, iz cijele se pripovijesti sa sporovima oko ostavštine ser Tome Colutii dade već nazrijeti širina društvenih kontakata koje je ovaj dugogodišnji javni bilježnik i općinski kancelar ostvario za svoga života, od služavke Pribislave do Cosima i Lorenza de Medicija. Ovdje svakako vrijedi postaviti pitanje može li se na bilo koji način ta širina društvene mreže dovesti u vezu s onim što o magistru Tomi otkriva popis

¹² Nešto su ranije, točnije 10. listopada 1434. godine, ser Antonio i ser Rajnerij obnovili sa ser Matejom ugovor o korištenju onih 300 dukata na rok od jedne godine, registriravši taj obnovljeni ugovor ispravom sastavljenom kod javnoga bilježnika – DAŽd, S. A., sv. 18, fol. 4'–5.

¹³ Isto: *asserebat* (sc. Mihalin – op. M. A.) *suprascriptum olim ser Thomam tanquam tutorem antedictum in suo vltimo testamento ordinasse quod nulla deberet ratio assignari dicto Johanni nepoti suo de administratione dicte tutelle seu dictorum ducatorum CCC auri nisi postquam idem Johannes annos XXIIIlor expleuerit.*

njegove ostavštine. Odgovor na tako postavljeni upit nije jednostavan, no čini se da je jednu vrstu korelacije doista moguće uočiti. No, prije toga valja svakako naznačiti neke temeljne odrednice načina popisivanja imovine kako ih ocrtava sam dokument, a koji otkrivaju i duboke strukture i obrasce ponašanja svakodnevice jednoga segmenta splitskoga društva s početka 15. stoljeća. U inventaru su, naime, popisane samo one stvari koje su u očima udovice i novih skrbnika, dakle u tome društvenom krugu kojemu su pripadali, imale stanovitu vrijednost. Odmah valja primijetiti da na popisu nema drvenih predmeta, osim krupnoga pokućstva – ormara/škrinja različite veličine, nekoliko komada pokućstva koji se označuju zajedničkim pojmom «krevet», iako su očigledno imali različite funkcije, te jednoga velikoga izrezbarenoga stola. S druge strane, detaljno su popisani drveni predmeti koji su se nalazili u konobi, ali, ako bi se sudilo temeljem inventara, ni tu ni u cijeloj kući nije bilo keramičkih predmeta. Istodobno, čini se da su i najmanji metalni predmeti detaljno popisani, pa se tako u inventaru, primjerice, spominje čak i ribež (*gratacaxa*). Iz svega bi se dakle moglo zaključiti da su se sitniji (počevši od sjedalica) drveni i keramički predmeti držali potrošnim pa, slijedom toga, praktično bezvrijednim pri procjeni imovine.

Valja također primijetiti da popis slijedi neku vrstu logike koja, međutim, nije eksplicitno određena i koju je teško preciznije rekonstruirati s obzirom na to da se ništa ne zna o izgledu kuće u kojoj je magistar Toma živio. Pa ipak, čini se mogućim zaključiti kako su prvo popisane stvari iz škrinja i ormara (odjeća i nakit), potom predmeti iz prizemnoga dijela kuće, ili možda preciznije, onoga prostora koji je bio namijenjen posluži i ujedno služio kao neka vrsta ostave, potom stvari iz kuhinje i onda prostorija u kojima su živjeli i zajednički ih koristili gospodari kućanstva. Pri kraju je popisano sve što se moglo naći u konobi (u što su ubrojene i životinje koje je magistar Toma posjedovao), da bi na samome kraju uslijedio popis skladišta (ne zna se je li i ono bilo fizički dio kuće) zajedno s popisom nađenoga gotova novca i dugova koje pokojnik za života nije uspio naplatiti. Svakako, posebice valja naglasiti kako je u očima gospođe Cecilije, ali i bilježnika Dominika de Manfredisa koji je inventar zapisao i redigirao, upravo u ovu posljednju skupinu – gotova novca i priznanica za dugove te sumarno navedenih posjeda u Tominu rodnom kraju – spadalo i onih osamdeset knjiga «na dobroj pergameni i papiru» koje su tvorile knjižnicu pokojnoga magistra Tome.

Knjige, dakle, nisu popisane u sklopu popisa stvari u prostorijama koje su ser Toma i gospođa Cecilija zajednički koristili, što bi zapravo trebalo značiti da je u kući postojala posebna prostorija, ono što suvremena pisana vrela i likovni prikazi poznaju kao gospodarov *studiolo*, prostor u kojemu su stajale njegove knjige i svi računi i poslovna dokumentacija koju je držao u kući.¹⁴ Iako se to ne može izravno dokazati, iz

¹⁴ Neke od najpoznatijih i najluksuznijih *studiola* 15. stoljeća opisuje Lisa JARDINE, *Worldly Goods: A New History of the Renaissance*, London, 1996., str. 183 i d., i to u okviru poglavlja indikativnoga naslova: «Učeći biti civiliziran». Idealnu sliku *studiola* reprezentira Carpacciova slika «Vizija sv. Augustina u njegovoj radnoj sobi», a koju reproducira ista autorica – o. c. 131. Inače, uopćena podjela renesansne kuće, krajem 16. stoljeća, na «*salu*, sobu, povremeno radnu sobu (*studiolo*), kuhinju i

jednostavnoga razloga što ne postoje suvremena pripovjedna vrela koja bi ocrtavala život Splita početkom 15. stoljeća, ipak nije teško naslutiti da Tomin *studiolo* nije ostao bez posjetitelja. Jasno to proizlazi iz činjenice da su u prostoriji o kojoj je riječ, popisani jedan «stari bijeli pokrivač» ali i «dva kožna uzglavlja s pokrivalima (izrađenim) na dalmatinski način». Riječ je očito o predmetima koji su uobičajeni drveni namještaj, sjedalice i vjerojatno omanju sofu, činili udobnijima. Izgled te prostorije, bar što se tiče stvari koje je udovica Cecilija smatrala vrijednima, kompletirali su jedno raspelo i mali prenosivi oltar s ikonom (*armarolus vnus cum anchoneta*) te jedan mač, o čijem se izgledu i namjeni (izložen oku posjetitelja ili sklonjen kao uporabni predmet) na žalost ništa ne zna. Ovako su orisani izgled *studiola* i njegov inventar, sa svojih osamdeset knjiga, a riječ je o broju koji je za prilike s početka 15. stoljeća doista bio golem, predstavljali realnu podlogu na kojoj su se u splitskoj sredini gradile slika i reputacija, pa onda i ugled javnoga bilježnika i općinskoga kancelara. Najizravnija se potvrda ovakvoj interpretaciji nalazi u adresi jednoga privatnog pisma upućenog magistru Tomi, a slučajno sačuvanoga u knjizi sudbenoga registra koju je on sam vodio kao općinski kancelar.¹⁵ Činjenica da se stanoviti poznanik, nama nepoznat, obraća magistru Tomi titulirajući ga kao «vrlo učenog muža» (*scientificus vir*) kao da najizravnije zrcali sliku čovjeka koji svoje goste, ali gotovo sigurno i dio stranaka kojima sastavlja dokumente, prima okružen knjigama, koje samim brojem izazivaju strahopoštovanje i ocrtavaju autoritet. Valja, međutim, ovdje svakako primijetiti da je, s druge strane, kuća očigledno imala i «ženski» dio, prije svega onaj prostor koji se i u popisu izdvaja nekom vrsti podnaslova – «U kuhinji» (*in choquina*). Tu se, naime, između ostalih stvari nalazio i tkalački stan (*telarium a tescendo*), na kojemu je u trenutku popisivanja zatečeno 48 «hvati» pokrivača za stol, materijal na kojemu je gospodarica kuće očigledno u to doba radila. Teško može biti dvojbe glede toga da su već spomenuta «pokrivala izrađena na dalmatinski način», kao i ostali slični predmeti za koje se u inventaru opet izrijekom navodi da su izrađeni «po dalmatinskom običaju» (*banchale vnus vnus ad vsun Dalmatie te banchalia IIIor ad vsun Dalmatie noua*), bili zapravo «ručni rad» gospodarice kuće, kukičani ili izrađeni na upravo spomenutome tkalačkome stanu.¹⁶ Ti su kukičani uredi pokućstva bili osobito brojni u prostoriji u kojoj se primalo

pomoćne prostorije za posluhu i skladište», kako ju ocrtava Alison A. SMITH, Gender, Ownership and Domestic Space: Inventories and Family Archives in Renaissance Verona, *Renaissance Studies* 12/1998., str. 383, posve odgovara slici koju je moguće rekonstruirati temeljem inventara magistra Tome.

¹⁵ Privatno pismo nepoznatoga autora sačuvano je zapravo kao ostrižak i danas stoji u knjizi zapisnika splitskoga gradskoga suda u građanskim parbama (DAZd, S. A., sv. 17, fol. 12a). Dio lista papira na kojemu je pismo bilo pisano naknadno je odrezan, kao što je i na njegovoj prednjoj strani, tamo gdje je stajala adresa, naknadno netko nešto pisao. Uslijed rezanja papira sadržaj pisma nije posve razgovijetan, no bez obzira na to donosim ga ovdje u transkripciji (Prilog III) zbog rijetkosti takvih vrela iz ovoga doba te kako bi se mogla prosuditi jezična kultura kruga s kojim je magistar Toma održavao kontakte.

¹⁶ Ta vrsta zanimanja gospodarice kuće smatra se idealom kroz cijelo 15. i 16. stoljeće – usp. A. A. SMITH, o. c., str. 378, kao i Zdenka JANEKOVIĆ-RÖMER, *Okvir slobode*, Dubrovnik, 1999., str. 197. Detaljno navođenje ovih «proizvoda» gospodarice kuće najvjerojatnije je rezultat činjenice da je ona sama radila

goste, *sali*, a koja je u kući magistra Tome bila opremljena s ukupno četiri drvena komada pokućstva opisana pojmom «krevet» (*letum*). Ti su «kreveti» imali 6 uzglavlja (*chussineli a leto*) i 4 okrugla jastuka na krajevima (*capitalia*), a uz njih su tu bile još najmanje dvije sjedalice s posebnim uzglavljima (*chussineli a seddendo*), tri zidne tapiserije (*tapeda*) te podna prostirka (*carpeta*). Sva su uzglavlja bila pokrivena, kukičanim pokrivalima, kako se daje zaključiti iz činjenice da je u toj prostoriji bilo ukupno 8 takvih pokrivala (*banchalia*).

Kada se pak pogled današnjega čitatelja digne s ovih pojedinosti i inventar imovine magistra Tome sagleda u cjelini, prvo što privlači pozornost jest činjenica da u njemu nema ni traga posjedovanju bilo kakvih nekretnina u samome Splitu iako je tu Toma živio skoro četrdeset godina. Čak ni kuća u kojoj je stanovao nije bila njegovo vlasništvo, već vjerojatno vlasništvo općine i namijenjena upravo kancelaru, a jedine nekretnine koje se spominju bile su one koje su mu po pravu naslijeđa pripadale u Cingoliju i njegovoj okolici (*terrena ... super comitatu Cinguli*). Štoviše, inventar otkriva da, bar u kući, magistar Toma nije imao ni izrazito velike količine novca – njegova je ukupna likvidna imovina, računajući i dugove drugih prema njemu, iznosila nešto preko 500 dukata, od toga samo 120 dukata u gotovini. U skladištu je ostalo žita vrijednog 188 dukata (očekivala se i stanovita dobit pri prodaji toga žita), dok je u tražbinama imao nešto preko 1100 libara, ili preko 200 dukata. S druge strane, međutim, inventar nabraja golemo mnoštvo odjevnih predmeta, od krznenih plašteva i kaputa, podstavljenih grimizom i batistom, preko ogrtača i košulja do svečanih manžeta, kapa i rubaca za ukras, potom i razmjerno veliku količinu nakita (kopči, prstenja, pojaseva, naušnica), kako muškoga tako i ženskoga. Najveći su dio toga, i odjeće i nakita, osim dakako onih predmeta za koje je izrijekom navedeno da su namijenjeni posluži, očigledno bili luksuzni predmeti, namijenjeni prije svega javnom pokazivanju. I među predmetima koji su služili potrebama kućanstva bilo je onih koji su zapravo služili izlaganju, poput 33 srebrne žlice, 17 srebrnih vilica te 6 srebrnih soljenki (što se sve držalo u posebnoj škrinjici ili škatuli s nakitom), ali i brojnih kositrenih plitica i drugoga posuđa (također čuvanoga u posebnoj škrinji).

Za sve te predmete bez ikakva se ustezanja može reći da su imali dvojaku funkciju – uporabnu i, u očima vlasnika svakako važniju, onu reprezentativnu. Svi su ti predmeti definirali i prema ostatku svijeta projektirali zamišljenu sliku svojih vlasnika, magistra Tome i gospođe Cecilije, o sebi samima, ono što se u današnjem govoru često iskazuje engleskim pojmom *image*. U stvaranje te slike bila su uložena razmjerno golemo sredstva, u svakome slučaju mnogo veća no što su ih u iste svrhe ulagali Tomini suvremenici i sugrađani koji su se bavili istim poslom. Jasan je to i nedvojben zaključak koji proizlazi iz usporedbe popisa imovine magistra Tome sa, na svu sreću

popis, što opet govori i o tomu kolika je vrijednost tih predmeta bila u njezinim očima. Istodobno, relativno velike količine različitoga tekstila, kako obrađenoga u oblicima od rubaca do raznih pokrivala, tako i neobrađenoga u obliku smotaka svile, raznih tkanina i raše, ali i vreća vune, pokazuju da je gospođa Cecilija ideal ženskoga zanimanja pripadnica društvene elite ispunjavala u punoj mjeri.

sačuvanim, popisima imovine dvojice drugih splitskih činovnika ovoga doba, već spomenutoga javnoga bilježnika Jakova iz Piacenze, inače po svemu sudeći Tomina dobra prijatelja, i Petra Petronje iz Kopra, koji je obnašao dužnost kneževa kancelara. Jakov je umro dvadesetak godina prije Tome pa je inventar njegovih dobara sastavljen 1412. godine, a Petar je umro nekoliko mjeseci poslije Tome.¹⁷ Iako se u oba inventara mogu naći popisane iste ili slične stvari i predmeti, ipak su razlike u kvaliteti (kako ih zrcale pridjevi «staro» i «novo» uz, uglavnom, odjevne predmete) i količini (posebice nakita) znatne i vidljive. Razlika se možda najjasnije i najslikovitije zrcali u usporedbi knjižnica magistra Tome i Petra Petronje. Dok je onu prvu, kako je već rečeno, tvorilo ukupno 80 svezaka, dotle je Petrova knjižnica brojala 30 knjiga. Jakov pak u svojoj ostavštini nije imao nijedne knjige, čak ni vrlo poznata djela Rolandina de Passagerija *Ars notariatus*, koja se u inventaru Petra Petronje navodi pod naslovom *Summa Rolandini*, temeljnoga priručnika bez kojega je teško i zamisliti djelovanje javnog bilježnika.¹⁸ Ovakav odnos u broju knjiga vjerno zrcali razlike između inventara i u drugim kategorijama predmeta, pa se magistar Toma doista jasno izdvaja među svojim suvremenicima istoga ili sličnog društvenog statusa golemim sredstvima uloženim u reprezentativne predmete.

Što bi se, dakle, temeljem predmeta popisanih u inventaru moglo zaključiti o tomu kakvu je zamišljenu sliku samoga sebe svijetu predstavljao magistar Toma iz Cingola? Ta je slika zrcalila čovjeka koncentriranoga na stvaranje dojma urednosti, luksuza i praćenja mode, koji se svim tim nedvojbeno morao izdvajati iz slike Splita svoga doba i predstavljati jasan kontrast u odnosu na svijet obrtnika, sitnih trgovaca i težaka s kojima je dnevno dolazio u kontakt. Već je, dakle, svojom pojavom i izgledom magistar Toma želio staviti do znanja pripadanje društvenoj eliti, pri čemu se odmah mora primijetiti da nikad nije primio splitsko građanstvo, odnosno da je po pravnom statusu cijeli život ostao «stranac» (*forensis*).¹⁹ Je li pak doista bio plemićkoga podrijetla, odnosno kakav je bio društveni

¹⁷ Inventar Jakova iz Piacenze u DAZd, S. A., dok je inventar Petra Petronje unesen u registar Dominika de Manfredisa, istoga onog bilježnika koji je zapisao i inventar magistra Tome – Arhiv HAZU, II d 155 (sv. 1), fol. 17–19. Naslove knjiga popisanih u Petrovu inventaru objavio je H. MOROVIĆ, *o. c.*, str. 48–49, kao i M. ŠUNJIĆ, *o. c.*, str. 63 (opet bez upozorenja na Morovićevo djelo). Iako je Morović u slučaju Petra Petronje doista eksplicitan i dvaput jasno ponavlja kako je riječ o inventaru, A. STIČEVIĆ, *o. c.*, str. 127, ipak i ovdje inventar pretvara u oporuku, pa veli: «Petar Petronja u oporuci 1435. g. navodi i popis tridesetak knjiga».

¹⁸ O tome djelu, njegovu značenju, pa susljedno tomu i poznatome broju primjeraka u našim krajevima usp. A. STIČEVIĆ, *o. c.*, str. 339–340. Vrijedi svakako ovdje pripomenuti da je korporacija javnih bilježnika Bologne, grada u kojemu se obrazovao veliki dio bilježnika koji su tijekom 14. i 15. stoljeća radili po gradovima na istočnoj obali Jadrana, početkom 14. stoljeća podigla Rolandinu u atriju gradske crkve sv. Dominika veličanstveni spomenik kao iskaz štovanja čovjeku kojega se u to doba počelo smatrati i utemeljiteljem i prvim predstojnikom korporacije (*societas notariorum civitatis Bologne*) – usp. Giorgio TAMBA, *La società dei notai di Bologna*, Roma, 1988., str. 19 i d.

¹⁹ Za tu pravnu kategoriju usp. Tomislav RAUKAR, *Cives, habitatores, forenses* u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima, *Historijski zbornik*, 29-30/1976.–77. Pitanje pravnoga statusa bilo je svakako povezano s Tominom službom, pa valja naglasiti da su u razvijenijim dalmatinskim gradovima – Zadru, Splitu, Dubrovniku – u pravilu za obavljanje bilježničkih i kancelarskih poslova općine angažirale strance, ljude koji su dolazili «izvan Dalmacije».

status njegovih predaka nije, temeljem dostupnih podataka, moguće odrediti. Ovdje se svakako valja prisjetiti mača popisanoga u sklopu inventara *studiola* i zapitati se nije li i on trebao zrcaliti zamišljeni ili stvarni gospodarov društveni status. U dokumentima pak koje su sastavljali njegovi kolege javni bilježnici, a koji registriraju poslove u kojima je i sam bio sudionik, Toma je redovito označen kao «magistar». Na isti je način i on titulirao svoje kolege kada je sastavljao dokumente o njihovim poslovima, pa se iz toga ne može niti naslutiti je li eventualno pohađao sveučilišnu nastavu i to pohađanje okončao i formalnim ispitom.

Sliku što ju je sam o sebi, izgledom i nastupom, stvarao magistar Toma valja svakako dopuniti onim što se iz sačuvanih i dostupnih dokumenata može razabrati o njegovim poslovima i uopće njegovu djelovanju. Tu prije svega valja naglasiti da je Toma u Split došao u vrijeme jedne od najdubljih kriza srednjovjekovne komune, nešto prije no što će vlast nad gradom preuzeti pobunjenici, što će rezultirati izgnanstvom velikoga dijela gradskih plemića.²⁰ Najstariji sačuvani dokumenti koji govore o njegovu djelovanju, a koji potječu s kraja 14. i prvih godina 15. stoljeća,²¹ već ga označuju kao «općinskoga javnoga bilježnika i kancelara», što znači da je najvažniju činovničku službu u gradu bez prekida obnašao i u razdoblju funkcioniranja stare gradske uprave, kao i nakon preuzimanja vlasti od strane pobunjenika. Po svemu sudeći, u Split je i došao da bi služio kao općinski kancelar, no okolnosti pod kojima je taj angažman ostvaren i razlozi koji su upravo Tomu kvalificirali za posao kancelara ostaju na žalost nepoznanicom.

Kroz cijelo vrijeme obnašanja svojih činovničkih dužnosti Toma je stvarao cijelu lepezu različitih vrsta dokumenata, od kojih su, na sreću, u reprezentativnom uzorku sačuvane bar četiri vrste.²² Naime, kao općinski kancelar magistar je Toma morao voditi zapisnike o radu gradskih vijeća (to je ona vrsta dokumenata koje je stvarao, a koja nije sačuvana – u nekim se prigodama sam Toma poziva na tu dokumentaciju, kao primjerice u dokumentu koji se ovdje donosi kao Prilog IV), zatim korespondenciju općine s vanjskim čimbenicima (pukim je slučajem u arhivu knezova

²⁰ G. PRAGA, o. c., str. 129, navodi da je ser Toma u Split došao 1395. godine. O pobuni pak i ustanku raznorodne skupine pojedinaca, među kojima je bilo i plemića i pučana, vidi opširno Grga NOVAK, *Povijest Splita I*, Split, 1957., str. 210–231. Iako je Novakov prikaz zbivanja dosta detaljan i u mnogim pojedinostima pouzdan, mnogi od njegovih konačnih zaključaka, poput onih o naravi i ciljevima pobune ili njezinim konačnim rezultatima, nisu održivi. Sačuvani notarski i sudbeni spisi ovoga i nešto kasnijega razdoblja nude obilje materijala za ocrtavanje detaljnije i pouzdanije slike, s bitno novim zaključcima, pa potreba za novim prikazom splitskoga ustanka iz 1398. godine postaje akutnom.

²¹ Najstariji sačuvani dokument koji je ser Toma sastavio u Splitu nosi nadnevak 11. kolovoza 1396. – vidi Tadija SMIČIKLAS et al., *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, XVIII, Zagreb, 1990., str. 143–144.

²² Posao splitskoga kancelara 14. i početka 15. stoljeća ukratko opisuju G. PRAGA, o. c., str. 48, te G. NOVAK, o. c., str. 331.

Gorjanskih sačuvano pismo pisano Tominom rukom, a kojim se Ivan Gorjanski izvješćuje da je, zajedno s bratom Nikolom, izabran za doživotnoga splitskog kneza²³ – vidi Prilog II). Uz to je vodio registre sudbenih zapisnika (sačuvana su dva takva registra iz druge polovine 20-ih godina 15. stoljeća²⁴) te općinske računске knjige (sačuvan je dio računске knjige iz 1414. godine koju je pisao Toma²⁵). Kao javni pak bilježnik sastavljao je magistar Toma isprave koje je zapisivao u svoje registre, pri čemu je u različita vremena te registre javnobilježničkih isprava formirao na različite načine. Na početku se služio registrima velikog formata (današnji A4) u koje je unosio opširne verzije sastavljenih dokumenata,²⁶ ali je, kako se čini, vrlo brzo tu praksu napustio te se ograničio na registre vrlo malog formata (tzv. 8° format, kojega je stranica ¼ veličine velikog A4 formata), poznate kao *bastardelli*, kojima se inače služio usporedno s registrima velikoga formata. Takvih je Tominih *bastardella* sačuvan priličan broj, danas razbacanih po raznim kutijama, odnosno svescima «Splitskoga arhiva». ²⁷ Štoviše, Toma se znao poslužiti i zatečenim *bastardellima* prijašnjih javnih bilježnika unoseći svoje instrumente na prazne stranice takvih registara.²⁸ U ovakve je registre općinski kancelar i javni bilježnik unosio puno kraće verzije instrumenta, ispuštajući većim dijelom pravne formule i svodeći zapis uglavnom na dispoziciju dokumenta, odnosno opis registriranog posla, naznaku o mjestu sklapanja (*Actum*) te imena svjedoka i egzaminatora koji je trebao ovjeriti primjerak instrumenta što se izdavao zainteresiranoj stranci ili strankama. Uz poslove na sastavljanju originalnih

²³ Pismo od 18. kolovoza 1398. tiskano je u: T. SMIČIKLAS et al., *Diplomatički zbornik*, XVIII, str. 352, nr. 242, i to ne prema izvorniku, već «prema prijepisu 19. stoljeća u Arhivu Hrvatske u Zagrebu». Izvornik je pak s ostatkom arhiva Gorjanskih dospio u Državni arhiv Mađarske i tamo razvrstan u zbirku *Diplomatikai leveltar* (MOL, DI), s brojem 8343. S obzirom na to da potječe s početka njegove kancelarske službe, odlučio sam ga ovdje, s neznatnim razlikama u odnosu na već tiskani tekst «prijepisa», uvrstiti kako bi se jasnije sagledao i razvojni luk ser Tomine kancelarske vještine.

²⁴ DAZd, S. A., sv. 17 i 19.

²⁵ DAZd, S. A., sv. 16/3.

²⁶ Takav je, primjerice, registar njegovih isprava, koji sadrži dokumente s kraja 1403. i početka 1404. godine – DAZd, S. A., sv. 13. S obzirom na to da je u registru sačuvana starija paginacija, koja počinje brojem 51, moglo bi se bar okvirno naslutiti kada ga je magistar Toma ustanovio.

²⁷ Najstariji Tomin *bastardell* potječe iz 1399./1400. godine, a njegova je moderna arhivska signatura DAZd, S. A., sv. 11/A. Jedan usamljeni registar iz 1409. nosi danas signaturu sv. 29/1, dok skupina od 5 *bastardella*, koji pokrivaju vremensko razdoblje od 1412. do 1429. godine, tvori danas zasebnu cjelinu (DAZd, S. A., sv. 11) u koju je naknadno dodan sličan sveščić iz 60-ih godina, pisan dakako rukom drugoga bilježnika, sa slovnom oznakom B. Slovne su oznake onih 5 sveščića diskontinuirane i idu od E do H, a posljednji nosi oznaku M, što daje naslutiti koliko ih je bilo u vrijeme kada je ovaj dio «Splitskoga arhiva» sređivan u 19. stoljeću.

²⁸ Instrumente koje je sastavljao sredinom 1412. godine registrirao je magistar Toma na praznim listovima *bastardella* nepoznatoga bilježnika iz sredine 80-ih godina 14. stoljeća. Taj je *bastardell*, očigledno s već spominjanim dijelovima registra Dominika de Manfredisa, dospio u posjed Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, a odatle u Arhiv HAZU. Njegova je današnja arhivska signatura Arhiv HAZU, I a 40 – b, a Tomini se instrumenti nalaze od fol. 60 nadalje.

isprava, Toma je radio, kao osoba od punoga povjerenja, i na izdavanju kopija instrumenata koje su sastavljali prijašnji splitski javni bilježnici, a koji su bili uneseni u njihove registre što su se čuvali u općinskome arhivu. Jedan takav dokument, sastavljen temeljem registra bilježnika Ganora iz Mantove 1377. godine, sačuvan je u formi autentičnoga prijepisa načinjenog u splitskome kaptolu, a Toma ga je izradio 10. lipnja 1405. On je, dakle, po nalogu i uz odobrenje splitskoga Velikog vijeća zainteresiranoj stranci izdao bilježničku ispravu koju je destinatar odnio u splitski kaptol da bi tamo bio napravljen autentičan i kaptolskim pečatom ovjeren prijepis koji se dalje mogao koristiti kao punovažna isprava na sudbenim instancama izvan gradskoga upravnog kotara, splitskog distrikta.²⁹ Iz svega se dakle dade zaključiti da je ser Toma Colutii radio svoj posao sukladno pravilima obavljanja bilježničkih i kancelarskih poslova kako ih je definirao splitski gradski statut³⁰ i na zadovoljstvo svojih suvremenika, što se jasno vidi i iz činjenice da je ostao na službi općinskoga kancelara i nakon uspostave mletačke vlasti u Splitu 1420. godine.

Obnašajući dvije različite funkcije, onu općinskoga kancelara i onu «zakletoga javnog bilježnika», odjednom, znao se magistar Toma naći u situacijama gdje su mu se preplitali dokumenti različitih kategorija. Neki od poslova koje je registrirao svojim dokumentima, naime, imali su relevantnost u različitim domenama društvenoga života pa ih je morao bilježiti u različitim formama i na različitim mjestima. S obzirom na to da je sačuvano relativno mnogo njegovih različitih spisa, može se na pojedinim primjerima ilustrirati kako je u praksi izgledalo takvo mnogostruko djelovanje. Tako je 3. siječnja 1429. godine Toma sastavio bilježnički instrument kojim je registrirana isplata

²⁹ Popratne formule ispisa iz registra bilježnika Ganora izgledaju u sačuvanom dokumentu ovako:

In Christi nomine. Amen. Reperitur in quodam quaterno notarium scripto manu Ganori de Mantua olim notarij communis Spaleti vnum instrumentum cessionis viuum et non cancellatum sed alias publicatum quod instrumentum cum intitulatione quaterni sequitur in hec uerba:

(slijedi prijepis dokumenta od 6. 12. 1377.)

Ego Nicolaus condam Michaelis examinador ex precepto domini iudicis examinaui. Et ego Thomas condam Colucij de Cingulo publicus auctoritate notarius et nunc cancelarius ac notarius juratus communis Spaleti suprascriptum instrumentum a suprascripto eius originali autentico fideliter sumpsi et exemplai nil addens uel minuens quid sensum mutet uel uariat intellectum preter litteram forsan vel sillabam propter errorem uel cursu calami, et ad fidem ubilibet faciendam ex autoritate michi concessa per generale consilium ciuitatis requisitus per Georgium Osmohlip dicentem suo interesse in hanc publicam formam redegem meo noto nomine et meo consueto signo apposito in testimonium premissorum, curenibus annis domini nostri Ihesu Christi a natiuitate eiusdem millessimo CCCmo V, indictione XIIIa, die X junij.

Kaptolska isprava u koju je uklopljen Tomin ispis iz staroga registra bilježnika Ganora iz Mantove nastala je 2. svibnja 1407. godine, a nalazi se u Kaptolskom arhivu u Splitu (dalje: KAS), sv. 64, fol. 78. S obzirom na to da se pravni posao registriran Ganorovom ispravom iz 1377. godine odnosio na područje Poljica, to je i izdavanje kaptolskoga prijepisa nekadašnje bilježničke isprave povezano s pitanjem vrijednosti pojedinih vrsta dokumenata na različitim administrativno-pravnim područjima, što nije izravno povezano s problemima koji se u ovoj prigodi raspravljaju.

³⁰ Statutarne odredbe koje se odnose na obavljanje kancelarske i bilježničke službe vidi prema J. J. HANEL, o. c., str. 51–55, 283.

nagrade dvojici slikara koji su oslikali i zlatom uresili kapelu sv. Duje u splitskoj katedralnoj crkvi. Istodobno je na malom komadiću papira sastavio i priznanicu, očito namijenjenu ser Pavlu Vučinovu, općinskom dužnosniku koji je obavio isplatu, a koji tu svoju priznanicu nikad nije preuzeo te je ostala u registru i tu se sačuvala do danas.³¹ Nedvojbeno je ta isplata bila registrirana i u općinskoj računskoj knjizi, no ta na žalost nije sačuvana. Način pak na koji je magistar Toma uobličio ta dva različita dokumenta što govore o istom činu te razlike u informacijama koje je u njih unio, izvrsno ocrtavaju sposobnost ovoga iskusnog činovnika. Javnobilježnički instrument donosi tako imena slikara koji su obavili posao (Dujam Marinov i Ivan Pavlov³²), posao koji su obavljali (oslikavanje i urešavanje pozlatom kapele sv. Duje u katedrali), visinu njihove ukupne nagrade (92 dukata), podrijetlo novaca (novac «splitske crkve») odnosno onoga dijela koji je isplaćen ovom prigodom (22 dukata od desetine koju je prikupljala općina, a koji je novac bio namijenjen za radove u crkvi u protekloj godini), ime i dužnost osobe koja je obavila isplatu (ser Pavao koji je u ime općine bio zadužen za prikupljanje desetine), logiku isplate (21 dukat na ime plaće za obavljani posao, a 1 dukat nagrade). Osim toga unio je magistar Toma u svoj registar i osnovne pravne formule koje je trebao sadržavati opširni i na posebnom listu pergamene izdani instrument, iz kojih se vidi da je riječ o priznanici kojom slikari priznaju da su namireni po svojim ukupnim potraživanjima. S druge strane, priznanica namijenjena ser Pavlu Vučinovu sadrži informaciju da je on sakupljač desetine, da je dao 22 dukata slikarima kapele sv. Duje po već postojećem dugu prema njima. Uz to je priznanica sadržavala informaciju da je ser Pavao uz ona 22 dukata istom prigodom slikarima isplatio još i 6 libara i 6 solida, i to 3 libre i 6 solida na ime «kontrabanda» (takse na izvoz) zlata iz Venecije i 3 libre na ime kupovine zlata.

Tomina sposobnost za uobličavanje «zapleta», odnosno sposobnost «pričanja priče» uz unošenje ili izostavljanje određenih informacija, bila je samo dio vještina potrebnih za njegove poslove koji su zahtijevali daleko više od sastavljanja običnih kupoprodajnih ugovora, ugovora o pozajmicama ili dužničkih instrumenata, kakve su inače sastavljali javni bilježnici u gradovima ovoga doba. Od početka svoje službe ser Toma je bio usko povezan s vladajućim krugom Splitskana, a time onda i upleten u poslove na razini cijeloga kraljevstva. Za ilustraciju značenja ovakvih tvrdnji i da bi se jasnije sagledalo što one podrazumijevaju, navest ću ovdje tri primjera. Prvi od njih potječe iz 1403. godine, iz vremena dakle kada se u Splitu konsolidiralo stanje i posljedice pobune iz 1398. godine i petogodišnje pobunjeničke vlasti. U tome sklopu obnovljene općinske vlasti, kroz pregovore između dviju frakcija vladajuće elite,

³¹ DAZd. S. A., sv. 11/M, fol. 269 i poseban listić označen kao fol. 269a. Oba je dokumenta objavio Emil HILJE, *Gotičko slikarstvo u Zadru*, Zagreb, 1999., str. 210, prilog 15, ne naznačujući da se radi o dvije različite tekstualne cjeline pa, sukladno tomu, i o dva različita dokumenta.

³² Riječ je zapravo o Dujmu Marinovu Vučkoviću iz Splita i Ivanu Petrovu (a ne Pavlovu – riječ je, po svemu sudeći, o *lapsusu calami*) iz Milana. O obojici vidi opširno: E. HILJE, *o. c.*, str. 92–133, gdje je i objašnjena zabuna oko toga tko je stvarno «Ivan Pavlov» Tomine isprave.

sklapale su kompromise kojima je valjalo ozakoniti promjene do kojih je došlo tijekom petogodišnje pobunjeničke vlasti, ali istodobno stvoriti i privid poštivanja starih normi i poretka kakav je postojao do 1398. godine.³³ Jedna od važnih stavki ukupnoga sporazuma bilo je i ponovno formalno agregiranje poljičkoga plemića i uglednika Ugrina Račića za splitskoga građanina i plemića. Ugrin, čije se djelovanje i karijera po sačuvanim dokumentima mogu pratiti još od 1375. godine, kada je na njegovim posjedima uz Cetinu gospodar Sinja Ivan Nelipčić pokušao naseliti pet katuna svojih Vlaha, očigledno je bio ona spona koja je ustanicima svojedobno osigurala potporu Poljičana.³⁴ Uz to je bio oženjen kćerkom ser Dujma Slovića, Katarinom,³⁵ dakle sestrom jednog od vođa pobune, Markulina Slovića, pa je sada na neki način valjalo ozakoniti ustupke kojima mu je svojedobno «plaćeno» za sve usluge ustaničkoj skupini. Formalno je za građanina i plemića, što znači za člana obnovljenoga Velikog vijeća, primljen odlukom toga istog vijeća od 18. studenoga 1403. godine, što je dakako bilo notirano i u zapisniku sa zasjedanja pisanom Tominom rukom (*ut patet in reformationibus dicti comunis manu mei notarii scriptis dicto die XVIII instantis mensis nouembris* – vidi ovdje Prilog IV).³⁶ Uz plemićki položaj, Ugrin je od splitske općine praktično dobio selo Goricu, dio gradskoga «distrikta» koji je do tada bio u vlasništvu općine, te neke kuće u gradu.³⁷ O svemu tome, o čemu su se nedvojbeno

³³ Moj se prikaz ovdje razlikuje od onoga koji ocrtava G. NOVAK, *o. c.*, str. 221 i d., utoliko što je Novak smatrao, temeljeći svoj sud samo na službenim dokumentima o pomirenju, da je ustanak okončan «pobjedom reakcionarnog plemstva i potpunim porazom demokratskog nastojanja u Splitu» (str. 226), odnosno da je sklapanjem sporazuma o pomirenju «splitsko plemstvo nastavilo ondje, gdje je 25. juna 1398. prestalo» (str. 227).

³⁴ O sporu s Ivanom Nelipčićem koji je počeo 1375. godine (dokumenti vezani uz taj spor su najstariji u kojima se uopće spominje Ugrinovo ime) vidi: Mladen ANČIĆ, *Gospodarski aspekti stočarstva cetinskog komitata u XIV. st., Acta historico-oeconomica Iugoslaviae*, 14/1987., str. 73–74, te Josip KOLANOVIĆ, *Hrvatsko običajno pravo prema ispravama XIV. i XV. stoljeća, Arhivski vjesnik*, 36/1993. Za potporu koju su Poljičani pružili ustanicima vidi: G. NOVAK, *o. c.*, str. 213–214.

³⁵ DAZd, S. A., sv. 12/a, fol. 10–11, 22. lipnja 1402.

³⁶ Da je riječ o naknadnom priznanju i formalnom ozakonjenju, u novim uvjetima, odluke donesene u doba pobunjeničke vlasti, jasno proizlazi iz formule datuma koju je u jedan od svojih registara unio ser Toma 1. lipnja 1400. Takve su se formule inače uobičajeno zapisivale u bilježničke registre prigodom svake promjene gradske «kurije», odnosno po izboru novih sudaca, a onda se kasnije unosile u integralnu verziju instrumenta izdavanu stranci ili strankama na listu pergamene (vidi takav primjer ovdje u bilj. 27). Ova pak glasi: *In Christi nomine. Amen. Bastardellus instrumentorum rogatorum temporibus domini Fredi potestatis supradicti, nobilium virorum dominorum Vgrini Radcich, Dominici Prodani et Nicole Martini iudicum honorabilium ciuitatis Spaleti diebus infrascriptis* – DAZd, S. A., sv. 14/B, fol. 90' (naglasio M. A.). Iz ovoga jasno slijedi da je Ugrin Račić bio ne samo počašćen statusom građanina i plemića u doba dok su Splitom vladali pobunjenici, već je biran i za gradskoga suca, dakle na najviši položaj na koji je mogao računati splitski plemić.

³⁷ Ser Ugrin je dobio kuće splitskoga kanonika Petra Kasijanovog u «novom» dijelu grada, no čini se da je tu ubrzo došlo do stanovitih promjena. Naime, bar jedna od kuća Petra Kasijanovog bila je uskoro poklonjena bosanskome kralju Ostoji (G. NOVAK, *o. c.*, str. 236), no ne zna se kako je to bilo riješeno sa ser Ugrinom – je li mu kuća plaćena ili je dobio nešto u zamjenu.

vodile žučne rasprave u općinskome vijeću, valjalo je naknadno sastaviti i službene dokumente koji, očigledno, nisu smjeli izrijekom navesti da se radi o isplati «starih dugova», pa je valjalo čak i poništiti prvotni ugovor kojim je još 1401. godine ser Ugrin dobio isto selo od tadašnjih pobunjeničkih vlasti.³⁸ Zadatak je, dakako, dobio ser Toma; on je i sastavio instrument u formi kupoprodajnoga ugovora (Prilog IV), s jednim velikim «nedostatkom» – u njegovu kupoprodajnom ugovoru, naime, nije naznačena cijena koju je, sada već s titulom «ser», Ugrin platio za selo Goricu i kuće u gradu, niti je uopće spomenuta mogućnost da je on nešto doista i platio. Ugovor, doduše, daje naslutiti vrijednost bar jednoga dijela poklona – 4000 libara, ili, po tadašnjem tečaju, oko 1000 dukata, kolika je bila vrijednost zamjenskih dobara koje se općina obvezala predati ser Ugrinu ukoliko je željela dobiti natrag selo Goricu – ali u njemu nema klauzula koje bi govorile o tomu da je «kupac» isplatio bilo koji dio vrijednosti «kupljenih» stvari. Tekst, doduše, spominje da se ser Ugrin složio s poništenjem ugovora iz 1401. godine, kao i da se odrekao dobara koja je svojedobno kupio od nekih splitskih građana. Taj je, sada poništen, ugovor iz 1401. godine također govorio o «prodaji» pa je i njega svojedobno sastavio ser Toma (*manu mei Thome* – vidi ovdje Prilog IV), no teško može biti dvojbi glede toga je li doista ser Ugrin ikada novcem platio stečene posjede. Uzimajući u obzir činjenicu da je ustaničkim vlastima osigurao podršku Poljičana, koja je omogućavala održanje na vlasti, ali i činjenicu da su te pobunjeničke vlasti svakako morale voditi računa o načinu na koji će formalno biti provedeno «plaćanje» takve usluge, može se smatrati više no vjerojatnim da je ustupanje sela Gorice 1401. godine, kao i potvrda te transakcije iz 1403. godine, doista bilo izvedeno bez ikakve novčane isplate. Zadatak je ser Tome bio svemu tomu dati formu pravnih dokumenata koji će osigurati cijelome procesu – od prvotnoga «plaćanja» političkih usluga do konačnih pregovora o načinu na koji će stečevine petogodišnje pobunjeničke vlasti steći legitimitet – službenu i svim zainteresiranim stranama prihvatljivu verziju.

Drugi od izabranih primjera stavlja ser Tomu u posve drugačiji društveni kontekst burnih vremena s kraja prvoga desetljeća 15. stoljeća. Naime, početkom lipnja 1409. godine našao se splitski općinski kancelar i javni bilježnik u podgrađu kliške utvrde (*in burgo Clissie* – vidi ovdje Prilog V), u «kućama Rogarića», u društvu s kninskim biskupom Nikolom, vicebanom Tvrtkom Kurjačićem, Mišcem Dražojevićem, knezom Vlaha tadašnjega gospodara Sinja, Ivaniša Nelipčića te pojedinim plemićima iz Zadra, Šibenika, Trogira i Splita. Bio je, naime, tu nazočan u trenutku kada je tadašnji hrvatski ban Karlo Kurjaković dao splitskom knezu Cvitku Tolihniću i splitskom plemiću Ivanu Ivanovu u najam pobiranje kraljevskoga poreza na sol i

³⁸ Selo Gorica je, po svemu sudeći, bilo formalno vraćeno u vlasništvo općine u prvo vrijeme nakon povratka izgnanih plemića, kako se daje zaključiti iz činjenice da se stanoviti Veselko Pridinović 2. lipnja 1403. pri sklapanju jednoga kupoprodajnog ugovora predstavio kao *gastaldus ville Goriçe comunis Spaleti* – DAZd, S. A., sv. 12/a, fol. 72 (naglasio M. A.).

kraljevske tridesetine u gradovima Šibeniku, Trogiru i Skradinu.³⁹ Politički dogovor, koji je podrazumijevao i vrlo opipljivu materijalnu stranu, sklopljen tom prigodom, ser Toma je uobličio u privatno-pravni ugovor, odnosno bilježničku ispravu čiji je koncept unio u svoj *bastardell*. Složeni uvjeti pobiranja kraljevskih prihoda u doba kada je pretendent na ugarsko-hrvatsko prijestolje Ladislav Napuljski upravo prodao svoja prava vezana uz kraljevsku titulu Mletačkoj Republici te s njima povezana brojna ograničenja i objašnjenja u provođenju dogovora u praksi, zadala su ser Tomi poprilične probleme kada je odredbe dogovora prevodio u jezik pravnih formula. Tako je, primjerice, u prvu verziju koncepta unio uobičajenu klauzulu kojom se određuje način postupanja u slučaju da ugovoreni posao pretrpi štete zbog ratnih djelovanja, no naknadno je morao na margini dopisati da se iz takvih ratnih djelovanja u ovom konkretnom slučaju izuzimaju operacije u «ratu s Puljezima», odnosno snagama Ladislava Napuljskoga. Poseban je problem u formuliranju stavki ugovora imao ser Toma s odredbama koje su se odnosile na pokušaj uspostavljanja monopola na trgovinu solju s Vlasima. Nakon što je, naime, zapisao cjelovitu formulu po kojoj se ban Karlo morao pobrinuti da Vlasi ne odlaze trgovati solju u Zadar sve dok se grad ne vrati pod vlast kralja Sigismunda, dodao je ser Toma na margini formulaciju s podrobnijim objašnjenjem, prema kojemu je ban to bio dužan provesti «svim svojim moćima» (*tuto suo posse* – vidi ovdje Prilog V). Uz to je ser Toma morao dopisati da se zabrana odlaska Vlaha u Zadar odnosi i na upravni kotar, distrikt, toga grada, a popravljajući koncept ugovora, na ovome je mjestu prvotno dopisao da se zabrana odnosi i na Nin, ali je naknadno taj dio dodatka prekrizio i poništio. Način nastanka ovih dopuna raspoznaje se u sljedećem dodatku, koji se odnosio na klauzulu ugovora kojom se predviđalo uređenje režima trgovine solju nakon što Zadar bude vraćen pod Sigismundovu vlast. Tu se, naime, predviđalo da će po povratku grada pod vlast legitimnoga kralja, sol u Zadru biti prodavana po istoj cijeni kao i u ostalim gradovima na koje se dogovor odnosio. Naknadno je i tu ser Toma morao dopisivati na margini koncepta, ovaj put odredbu po kojoj je ista cijena soli morala biti određena i za Nin, grad koji je također bio pod vlašću Ladislava Napuljskoga (vjerojatno je upravo uvlačenje Nina u odredbe ugovora na ovome mjestu nagnalo ser Tomu da ga ubaci i u prethodnu ispravku, no onaj tko je ispravke tražio nije smatrao da je takva dosljednost potrebna pa je Nin izbačen iz prethodne ispravke). Konačno, u klauzuli kojom se određivalo na koji će se način praktično provoditi monopol prodaje soli, morao je ser Toma opet intervenirati na margini svoga koncepta, dodajući objašnjenje po kojemu se ograničenje trgovine sa Zadrom nije odnosilo samo na Vlahe, već i na ostale podanike kralja Sigismunda. Iz svega se, dakle, može zaključiti da su koncept pregledale obje zainteresirane strane, i ban i budući zakupci tridesetine i poreza na sol. Banove se

³⁹ O načinu na koji se pobirao porez na sol i kraljevsku desetinu tijekom druge polovine 14. i početkom 15. stoljeća i o značenju tih pojmova uopće, opširno vidi: T. RAUKAR, Zadarska trgovina solju u XIV. i XV. stoljeću, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Odsjek za povijest*, 7-8/1969.–70.

intervencije razaznaju prije svega u objašnjenju da se iz šteta nanesenih ratnim djelovanjima izuzimaju one vezane uz «rat s Puljezima», a onda i u objašnjenju o primjeni monopola «svim moćima». Takvim je intervencijama, naime, zakupcima sužena mogućnost da traže olakšice i eventualno zahtijevaju nadoknadu štete. Intervencije zakupaca pak razaznaju se u odredbama koje govore o režimu trgovine u Zadru i Ninu, odnosno u onoj intervenciji koja objašnjava da će se nadoknađivati štete pričinjene nezakonitom trgovinom ne samo Vlaha nego i «drugih osoba» koje bi otišle kupovati sol u Zadar i njegov kotar. Naknadno unesene primjedbe pokazuju u kojoj je mjeri ser Toma bio doista precizan i vješt u formiranju naracije («priče») i uključivanju relevantnih informacija i koliko je u tome bio drugačiji od svojih suvremenika. Važnost vlaške komponente prigodom dogovaranja aranžmana po kojemu će se ubirati tridesetina i porez na sol dade se naslutiti iz činjenice da je u cijeli posao u fazi pregovaranja bio uključen knez Vlaha sinjskog gospodara, Ivaniša Nelipčića, koji je i naveden kao svjedok dokumenta.⁴⁰ U tom kontekstu valja razumjeti i odredbu prema kojoj je ban «svim svojim moćima» trebao zapriječiti Vlasima odlazak po sol u Zadar i njegov kotar. Držeći se, najvjerojatnije, onoga što je čuo kao konačnu verziju sporazuma, ser Toma je u dokumentu dosljedno govorio samo o Vlasima i onda kada je bila riječ o odšteti u slučajevima kršenja banske zapovijedi, kao što je uostalom i odredbu o ograničenju odlazaka po sol dosljedno protegnuo i na Nin. No, zakupci Ivan Ivanov i Cvitko Tolihnić nisu nalazili ništa neobično u tome da u jednoj klauzuli ugovora odlazak u Zadar bude zapriječen samo Vlasima, a da se onda u drugoj klauzuli važenje te odredbe prenese i na sve «druge osobe» koje bi po sol odlazile u Zadar. Dakako, u pristupu se splitskoga kancelara i bilježnika jasno razaznaje obrazovani pravnički duh – ono što nekome nije zabranjeno, ne može se ni smatrati prekršajem koji treba kažnjavati, kao što se i zabrana odlaska po sol proteže na sva mjesta pod nadzorom Ladislava Napuljskog. S druge strane, u primjedbama se zakupnika razaznaje praktični duh kojemu činjenica da su dvije klauzule u suprotnosti ne predstavlja nikakav problem, a takva nedosljednost možda čak i otvara mogućnost jedne vrsti «kreativnoga» tumačenja koje može priskrbiti opipljivu materijalnu korist.

Upravo u takvu kontekstu, u kojemu je «prošireno» i «kreativno» tumačenje propisa trebalo uobličiti u formu pravnoga dokumenta te na taj način prikriti izravnu vezu političkih moćnika i velikih trgovaca,⁴¹ našao se ser Toma u trećem od odabranih

⁴⁰ O Vlasima na posjedima Nelipčića usp. opširno M. ANČIĆ, *Gospodarski...*, str. 73 i d.

⁴¹ O ovome sam problemu raspravljao na drugome mjestu (vidi: M. ANČIĆ, *Jajce. Portret srednjovjekovnoga grada*, Split, 1999., str. 115 i d.), pa ću ovdje samo prenijeti misao Fernanda Braudela, relevantnu za njegovo ukupno shvaćanje. Braudel, naime, veli da tamo gdje počinje veza političkih moćnika (politike) i velikih trgovaca (kapitala), «počinje zona mraka, slabe osvjetljenosti, zona aktivnosti onih koji su upućeni u tajnu, za koje smatram da su u korijenu onoga što podrazumijevamo pod riječju kapitalizam koji je akumulacija moći (koja utemeljuje razmjenu jednako, čak i više, na odnosu sile nego na uzajamnosti potreba)» – Fernand BRAUDEL, *Igra razmjene. Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća 2* (izv. *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVIe–XVIIIe siècle, tome 2. Les jeux de l'échange*), Zagreb, 1992., str. 10.

primjera. Naime, nekoliko mjeseci nakon sklapanja sporazuma u kliškom podgrađu, točnije u lipnju iste, 1409. godine, splitski knez Cvitko Tolihnić zaplijenio je brod jednoga mletačkog trgovca uhvaćenoga u nedozvoljenoj trgovini (*contrabandum*) živom stokom. Knez je htio postupiti «po pravu i kazniti» trgovca (*volens de jure procedere et condemnare* – vidi ovdje Prilog VI) nakon što je utvrđeno, najvjerojatnije, da na stoku nije plaćen gradski porez koji se ubirao od takve trgovine. No, odmah po uzapćenju broda i njegova tovara u Splitu se pojavio kliški kaštelan Lovre (službenik sinjskoga gospodara Ivaniša Nelipčića) koji je od kneza tražio puštanje broda zajedno s tovarom te je čak ponudio da će on i stanoviti knez Juraj Prodašić biti garanti za plaćanje kazne u visini od 300 dukata. S donošenjem, pak, odluke o tomu je li trgovina bila nedozvoljena ili ne trebalo je sačekati da se uhvaćeni trgovac, koji se zvao Ivan Beltramov, nađe s gospodarom Sinja i cetinskoga kneštva, Ivanišem Nelipčićem, pa su njih dvojica trebali zajednički donijeti odluku o tomu. Dokument koji je sastavio ser Toma pokazuje da je knez Cvitko doista postupio onako kako je tražio kliški kaštelan, a onda je, dva i pol mjeseca kasnije, cijeli dokument, pa susljedno tomu i cijeli postupak, jednostavno po kneževoj zapovijedi bio poništen «na zamolbu gospođe cetinske kneginje», žene Ivaniša Nelipčića (*ad preces domine comitisse Cetine*), kako je objašnjeno u rubnoj bilješci sastavljenoj 27. kolovoza 1409. Iako to nije izrijeком naznačeno, čini se nedvojbenim da je Ivan Beltramov kupio stanovitu količinu stoke, uškopljene ovnove (*castrati*), Ivaniša Nelipčića te ju natovario na brod i poslao u Veneciju ili nekamo drugdje, ne plativši dužnu gradsku pristojbu. Knez Cvitko se u svemu tomu našao u prilično neugodnoj situaciji – kao splitski knez bio je dužan provoditi gradske propise, ali je istodobno tu svoju službu obnašao u ime i po nalogu hercega Hrvoja Vukčića Hrvatinića, pravoga gospodara Splita ali i političkog saveznika pa čak i bliskoga prijatelja i srodnika Ivaniša Nelipčića (Hrvoje je, naime, bio oženjen Ivaniševom sestrom).⁴² Biti u takvim okolnostima hercegov knez u Splitu svakako nije bio nimalo lak posao, kako uostalom potvrđuje priznanica koju je na zahtjev istoga kneza Cvitka ser Toma sastavio 29. travnja 1412. Tom je izjavom zakupnik hercegovih prihoda u Splitu izrijeком potvrđivao da knez Cvitko od prikupljenoga novca nikad ništa nije preuzeo, a knežev se strah pred moćnim gospodarom može gotovo fizički osjetiti iz neobičnih uvodnih klauzula instrumenta. U njima je kancelar i bilježnik čak dva puta naglasio kako je instrument *morao* sastaviti na knežev zahtjev kako bi se ovome «posvuda vjerovalo».⁴³ Teško, dakle, može biti

⁴² Sklop tih odnosa posebno je pretresen u nizu radova Dubravka Lovrenovića – vidi: Dubravko LOVRENOVIĆ, Cetinski knez Ivaniš Nelipčić u političkim previranjima u Dalmaciji krajem XIV. i tokom prvih decenija XV. stoljeća, *Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu*, XXI/22/1986. (ćir.); ISTI, Da li je Jelena Nelipčić bila majka Balše Hercegovića, *Istorijski zbornik*, Banjaluka, 7/1986. (ćir.); ISTI, Jelena Nelipčić, splitska vojvotkinja i bosanska kraljica, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 20/1987.

⁴³ *Ad requisicionem domini Čiuitchi comitis et pro sui cautela ... rogans me notarium ut ad fidem vbilibet faciendam de predictis deberem ipsi comiti Čiuitcho facere publicum instrumentum* – DAZD, S. A., sv. 11/E, fol. 123'.

dvojbe glede toga da je sporazum između Ivana Beltramova i Ivaniša Nelipčića podrazumijevao «oslobađanje» od gradske pristojbe na trgovinu stokom uz stanovitu nadoknadu iznad cijene uobičajene za uškoljene ovnove, odnosno da se radilo o onomu što bi se današnjim rječnikom moglo nazvati jasnim primjerom korupcije. Upravo zato i dokument o puštanju uzapćenih broda i tovara, a koji je sastavio ser Toma, izgleda i djeluje tako nezgrapno i nejasno, pri čemu valja voditi računa o još jednom elementu koji otkriva četiri godine mlađi dokument, zabilježen pod nadnevkom 16. svibnja 1412. Riječ je o priznanici koju je toga dana sastavio i u svoj registar zapisao splitski javni bilježnik Jakov de Penna, a kojom ser Toma Colutii iz Cingola očituje da je od istoga ovog Ivana Beltramova iz Mletaka dobio 174 dukata «u srebrnini, tkaninama i svili» na ime miraza uz svoju buduću ženu, gospođu Ceciliju, inače udovicu Ivanova nećaka Beltrama.⁴⁴

Ocrtavajući na ova tri primjera ser Tominu vještinu pripovijedanja, o kojoj će još biti riječi, ocrtan je bar približno i krug ljudi s kojima je, silom poslova koje je obavljao, dolazio u kontakt. Iz toga se kruga, međutim, izdvojio mletački trgovac Ivan Beltramov, s kojim je splitski kancelar i bilježnik očito imao odnose što su daleko nadilazili samo poslovni kontakt. Upravo je on, naime, ser Tomi našao i ženu, udovicu svoga pokojnoga nećaka, pa je u njezino ime čak i predao miraz budućem suprugu. Sačuvani dokumenti, iako se radi tek o ostacima stvarnog splitskog općinskog arhiva, posredno otkrivaju da je ser Toma imao cijeli krug ljudi s kojima je održavao i ovakve vrlo intenzivne veze. U samome inventaru dade se tako nazrijeti posebna veza s općinskim liječnikom, magistrom Antunom iz Padove, komu je udovica Cecilija i povjerala sastavljanje popisa svezaka u knjižnici (*vt patet ex inuentario scripto manu magistri Antonii phisici de Padua*). S druge strane, taj uži krug poznanika i prijatelja s učestalim kontaktima i intenzivnim vezama možda najpreciznije oslikavaju oni dokumenti koji govore o ser Tomi kao izvršitelju oporučnih legata, komisaru. Povjeriti, naime, nekome ulogu komisara, izvršitelja posljednje volje, podrazumijevalo je dobro poznavanje takve osobe, veliko povjerenje i, u velikom broju slučajeva, prismo prijateljstvo ili, kako je to u svojoj oporuci izrazio splitski bilježnik Jakov pok. Ubertina koji je za jednoga od komisara imenovao i ser Tomu, «u njih se uvelike ufa».⁴⁵ Lista je osoba koje su ser Tomi povjerile skrb oko izvršenja oporučne volje,

⁴⁴ *Magister Thomas condam Colutij de Cingulo nunc cancellarius ... contentus fuit et confessus se habuisse ... a ser Johanne condam ser Beltrami de Venetijs nunc habitatore Spaleti dante et soluente dotis nomine et pro dote domine Cecilie filie condam Leonardi de Venetijs et relicte condam ser Beltrami olim nepotis dicti ser Johannis vna cum ipsa dicta domina Cecilia ipsius dicti magistri Thome sponsa et vxore futura ... in argento, pannis de serico et laneis et alijs rebus extimatis de comuni partium concordia ducatos auri centum LXXIII – DAZd, S. A., sv. 16/1, fol. 77–77' (dokument u skraćenoj verziji donosi i G. PRAGA, o. c., str. 129, bilj. 3).*

⁴⁵ Riječi iz oporuke bilježnika Jakova (DAZd, S. A., sv. 16/1, fol. 76–76') u izvornom obliku glase: *in quibus se multum confidit*. Jakov je pak imao jakih razloga polagati velike nade u svoje komisare jer je

prikupljena praktično iz samo jednoga sveščića registra bilježnika Jakova de Penna, koji pokriva 1411. i 1412. godinu, uključivala stanovitu Blancucciu iz Ferma, splitske plemiće ser Teodozija Leonova i njegova sina ser Nikolu Teodozijeva, bilježnika Jakova pok. Ubentina te firentinskoga trgovca i splitskog građanina ser Bernarda Chiarinija.⁴⁶ Ostavljajući po strani slučaj Blancuccie iz Ferma, gradića Ankonitanske Marke, kao ser Tomine «zemljakinje» (*compatriota*), sva ostala imena s liste pripadala su krugu gradske trgovačke, ali i političke elite – ser Teodozij Leonov i ser Nikola Teodozijev pripadali su uglednome rodu gradskoga patricijata, Albertisima, bilježnik Jakov pok. Ubentina je skoro tri desetljeća radio posao javnoga bilježnika u Splitu, a ser Bernard Chiarini, prezimenom Davanzati, jedan je od onih trgovaca koji su svojom djelatnošću obilježili život Splita u drugoj polovici 14. stoljeća. Postao je splitski plemić u vrijeme pobunjeničke vlasti, a nakon njegove smrti u Split je iz Firence došao njegov unuk Rinieri Davanzati, koji je pokušao utjerati djedove dugove. U jednome pismu firentinskim vlastima objašnjavao je poteškoće svoje misije ovako: «gospoda i knezovi u tim krajevima nemaju nad sobom nadređenoga, pa tko god tamo želi poslovati, čini to uz veliki rizik i umjesto zarade može dobiti batine i biti opljačkan i ubijen, kako se drugima događalo».⁴⁷ Rinieri je nedvojbeno kontaktirao i sa ser Tomom, pa se može naslutiti da su ove njegove riječi dijelom zrcalile iskustva i stavove splitskoga kancelara i javnog bilježnika, komisara oporuke njegova djeda, to prije što ih na stanovit način potvrđuju pojedini njegovi postupci, poput traženja žene iz kruga sunarodnjaka. Krug ljudi s kojima je ser Toma imao posebnih veza uključivao je i stanovitoga ser Petra Ivanova, splitskoga trgovca koji u sklopu problema postavljenih ovom prigodom zaslužuje posebnu pozornost. Naime, ser Petar je umro još 1400. godine, dakle četiri ili pet godina nakon što je ser Toma došao u Split, a ovaj je onda sljedećih desetak godina u svojoj kući držao Petrova sina Ivana, na ime čega mu je do 1412. godine bila isplaćena nepoznata svota, kojoj je u travnju te godine

napuštao ovaj svijet u trenutku kada se bližio porod njegove trudne žene, pa je svoje buduće dijete i predavao skrbi izvršitelja svoje oporuke. Za razliku od svoga prijatelja, voditelja općinske kancelarije u kojoj je i sam radio skoro trideset godina (G. PRAGA, o. c., str. 129, drži da je Jakov svoj bilježnički posao u Splitu obavljao od 1383. do 1407. godine, no umro je svakako tek 1412. godine), i imenovanoga komisara vlastite posljednje volje, ser Tome Colutii, Jakov se oženio Splićankom Dragoslavom. Ni Dragoslava ni njezino i Jakovljevo dijete, međutim, nisu, po svemu sudeći, dugo nadživjeli samoga Jakova, jer je u vrijeme smrti ser Tome 1434. godine zaklada utemeljena na njihovo ime s početnim kapitalom od 200 dukata ostala bez korisnika, pa je njome još uvijek upravljao ser Toma, a u tome ga je poslu, kako je ranije rečeno (vidi ovdje bilj. 7), naslijedio ser Antun Stagni. Uloga ovakvih zaklada, s nerijetko velikim kapitalom, u privrednome životu grada zaslužuje posebnu pozornost.

⁴⁶ Blancuccia iz Ferma – DAZd, S. A., sv. 16/1, fol. 48–48', 17. prosinca 1411.; Nikola Teodozijev – isto, fol. 49', 21. prosinca 1411.; bilježnik Jakov pok. Ubentina – isto, fol. 76–76', 12. svibnja 1412.; Teodozij Leonov – isto, fol. 83', 16. lipnja 1412.; Bernard Chiarini – DAZd, S. A., sv. 16/2 (riječ je o samo jednome sačuvanom listu), fol. 1', 3. svibnja, najvjerojatnije god. 1411.–1413.

⁴⁷ M. ANČIĆ, Politička struktura kasnosrednjovjekovne Bosne, u: ISTI, *Na rubu Zapada. Tri stoljeća srednjovjekovne Bosne*, Zagreb, 2001., str. 67.

trebalo dodati još 68 libara, što navodi na nedvojbeni zaključak da je zapravo cijelo to vrijeme ser Toma podučavao tada još malodobnoga Ivana.⁴⁸

Činjenica da su ser Petar Ivanov i ser Toma dovedeni u vezu na ovakav način dobiva posve drugačiju težinu uzme li se u obzir da je prigodom sastavljanja inventara stvari zatečenih u Petrovu dućanu 1400. godine između ostaloga navedeno «pet pari naočala ... petnaest svezaka knjiga ... četiri radna stola od obrađenoga drveta».⁴⁹ Ser Petar Ivanov bio je, dakle, trgovac koji je u svome dućanu, između ostaloga, prodavao knjige i opremu za čitanje – naočale i posebne uzdignute stolove za kojima se čitalo i pisalo stojeći, pa se u takvu svjetlu podatak da je njegov sin bio predan na odgoj i izobrazbu općinskome kancelaru i javnom bilježniku, kako bi tu naučio *artem litterarem*, pokazuje kao nešto više od puke slučajnosti. Iz toga se, naime, daje zaključiti da je već do 1400. godine ser Toma stekao ugled i o sebi u očima svojih sugrađana izgradio sliku koju zrcali ranije navedena adresa privatnoga pisma koje mu je krajem 20-ih godina 15. stoljeća upućeno iz Trogira – *scientifficus vir*. Dakako, pojmovni par *ars litteraris* i *scientifficus vir*, iz kojega se uz pomoć citiranih dokumenata daje rekonstruirati i praktično djelovanje u formi toga da «vrlo učeni muž» podučava lokalne mladiće «umijeću pisanja», ne bi nas trebao zavarati. Riječ je doista o rudimentarnom obliku pismenosti, doduše vjerojatno nešto kvalitetnijem ili složenijem od onoga što nudi tadašnja općinska škola,⁵⁰ no ipak ograničenome prije svega na vještinu sastavljanja dokumenata potrebnih u dnevnome životu gradske sredine. U toj gradskoj sredini pak potreba za pisanim dokumentom svakako nije ravnomjerno distribuirana u svim društvenim slojevima. Na pisani se, naime, dokument, osim činovnika s pravničkim

⁴⁸ Dokument u kojem se govori o isplati 68 libara, od 20. travnja 1412. godine, donosi G. PRAGA, o. c., str. 63, bilj. 1, zaključujući da se doista radilo o poduci koju je dobio Petrov sin. Odmah nakon što je Ivan napustio njegovo kućanstvo, uzeo je ser Toma novoga «učenika», no ovaj put poduka nije bila plaćena novcem, već je petogodišnji Šimun, sin Milkozija Radinovića iz Livna, bio obvezan služiti svome «magistru» sve dok to ser Tomi bude odgovaralo. Kancelarova je pak obveza bila Šimuna «brižljivo i marljivo učiti i podučavati onom literarnom umijeću koje (i) sam zna» (*artem illam quam ipse scit litterarem diligenter et sollicite docere et instruere*), kako je to bilo formulirano u posebno sročenom bilježničkom instrumentu koji je 7. veljače 1412. sastavio javni bilježnik Jakov de Penna, a što je ser Toma zacijelo radio i s Ivanom Petrovim (dokument od 7. veljače u skraćenom obliku također donosi G. PRAGA, o. c., str. 62, bilj. 3).

⁴⁹ DAZd, S. A., sv. 14/B, fol. 75–80, 11. svibnja 1400. Na fol. 76 čita se: *item quinque ochialia*, na fol. 76': *item XV volumina librorum*, a na fol. 77: *item catedre 4 de ligno lauorade*. Ovih petnaest svezaka, bez pet pari naočala i četiri radna stola za čitanje te izvan konteksta popisa stvari zatečenih u dućanu, spominju G. PRAGA, o. c., str. 63, bilj. 3, a po njegovu navodu i H. MOROVIĆ, o. c., str. 44, koji izričaj izvornika *inuentarium bonorum* pretvara u «inventar stvari što ih je ostavio svojim nasljednicima ser Petar Ivanov». Ono malo vijesti što ih sačuvana i poznata vreća 14. i 15. stoljeća donose od trgovini knjigama sabrao je i komentirao A. STIPČEVIĆ, o. c., str. 173 i d.

⁵⁰ Malobrojne podatke o splitskoj općinskoj školi iz vreća 14. i 15. stoljeća donosi te ih komentira G. PRAGA, o. c., str. 60–62. Pragin je komentar, međutim, definiran okvirima njegove «velike slike» povijesnoga gibanja, u kojoj primat ima dokazivanje «romanstva», odnosno «talijanstva» srednjovjekovnih dalmatinskih gradova, o čemu će ovdje još biti govora.

obrazovanjem i liječnika čije znanje počiva na tekstualnom predlošku, ponajviše oslanja sloj trgovaca,⁵¹ koji u ovo doba više ne mogu svoj posao ni zamisliti bez pisane dokumentacije u obliku i pojedinačnih dokumenata i računskih knjiga te pomoći primitivnih računskih pomagala, što je, primjerice, predstavljalo i opremu dućana spomenutoga ser Petra Ivanova.⁵² U kojoj se mjeri i na kakve sve pisane dokumente oslanjaju ljudi iz onoga užeg kruga u kojemu se kretao i ser Toma, ponajbolje se može razaznati iz jednoga instrumenta što ga je sam sastavio 7. lipnja 1404. godine.⁵³ Dokument predstavlja u stvari priznanicu kojom ser Nikola Teodozijev (jedan od onih koji su ser Tomu odabrali za komisarija svoje oporuke) očituje da je od ser Bartola Chiarinija iz Firence, vjerojatno bliskoga rođaka ser Bernarda (Bartolova žena Francisca navedena je, uz ser Tomu, kao drugi komisarij pokojnoga Bernarda 1412. godine), namiren za najam kuće u kojoj je ser Bartol već duže vrijeme stanovao. U taj su konačni obračun najma kuće ušli, i bili detaljno popisani u instrumentu što ga je sastavio ser Toma, svi oni troškovi koje je ser Bartol imao donoseći ser Nikoli različite stvari, poput bodeža ili pladnja, s putovanja u Firencu i Veneciju, kao i troškovi popravljavanja i dogradnje unajmljene kuće, odnosno isplate u gotovu novcu u poblize neodređenim prigodama.⁵⁴ Ti su, gotovo odreda sitni troškovi bili precizno navedeni pod godinama u kojima su učinjeni iako su neki bili stari već punih deset godina (1394. godine ser Bartol je isplatio nekome «čuvaru vinograda» u ser Nikolino ime 3 libre), pa ih je bilo praktično nemoguće dozvati u sjećanje bez uporabe posebne vrsti dokumentacije,

⁵¹ O tome opširnije Jacques LE GOFF, *Mercanti e banchieri nel Medioevo*, Messina – Firenze, 1976., str. 93 i d.; Aaron J. GUREVIĆ, Il mercante, u: J. LE GOFF (ur.), *L'uomo medievale*, Euroclub, 1987., str. 256 i d.; Armando SAPORI, La cultura del mercante medievale italiano, u: Giorgio AIRALDI, *Gli orizzonti aperti. Profili del mercante medievale*, dostupno na internetskoj adresi – <http://centri.univr.it/RM/bibliotec/scaffale/volumi.htm>.

⁵² U već citiranome inventaru (vidi ovdje bilj. 49) spominju se, uz ranije navedenih 15 svezaka knjiga, i *item aliquos libros rationum* (fol. 76'), te *I tabula a calculariis* (fol. 77). Izgled i funkciju takvih naprava za računanje rekonstruirati, opisuju i komentira A. SAPORI, o. c., str. 157 i d.

⁵³ DAZd, S. A., sv. 13, fol. 93'.

⁵⁴ Popis svih troškova koji su ušli u konačni obračun najma donosim ovdje u cjelini: *primo videlizet vnam cortelleram sibi* (sc. ser Nikoli – op. M. A.) *portatam de Florentia per dictum ser Bartholomeum in Mmo CCCLXXXVII valoris librarum septem, soldorum XVIII; item vnum garçum portatum sibi de Venecijs in Mmo CCCLXXXVII valoris librarum quatuor soldorum tredecim; item ciatos in dicto Mmo valoris soldorum trium; item in denarijs numeratis in dicto Mmo libras X paruorum; item a ser Dominico Prodani nomine dicti ser Bartholomei in dicto Mmo libras XXti paruorum; item pro aptatura camerette super voltam in dicto Mmo uti dicitur apparere in cetula* (naglasio M. A.) *data ipsi ser Nicole libras XXVII soldos VII paruorum; item vernicem valoris soldorum trium; item in denarijs numeratis et in acutis libras duas soldos sex paruorum; item vnam seraturam in dicto Mmo libram vnam soldos IIIlor; item in Mmo CCCLXXXVIII duo orinalia et duos sachos libram vnam soldos XIIIlor; item in dicto Mmo seraturas quatuor valoris librarum nouem; item de oleo, videlizet de morchia in dicto Mmo libram vnam soldos XVI; item in denarijs numeratis datis vni putario in Mo CCCLXXXIIIlor libras tres; item in denarijs numeratis in Mmo CCCLXXXV libras quatuor soldos decem; item in denarijs numeratis in Mmo CCCLXXXVII libras XVIII; item pro expensis factis in domo in Mmo CCCLXXX octauo libras VII soldos XVII; item pro alijs expensis factis in dicta domo in Mmo CCCLXXXmo tercio libras LXXIII; item in denarijs numeratis in pluribus postis in Mmo CCCCo tercio libras XXXV; item vnam lecticiam et vnum solarium dimissum in dicto domo in Mmo CCCCo quarto valoris librarum VI.*

kakva je bila «cedulja» (*cetula*) koja se i izrijekom spominje u svezi s troškovima radova na kući. Dakako, kako to naglašavaju već spomenuti autori od Saporija do Gureviča, a kao neku vrst općega pravila potvrđuju i antropolozi,⁵⁵ stalno korištenje pisanim dokumentima u poslovnoj domeni mijenjalo je s vremenom opće kulturne obrasce i navike te stvaralo nove potrebe, pa je upravo tako od pravnika/činovnika, liječnika i trgovaca napravilo prve i najvažnije konzumente nove književne produkcije od 14. stoljeća nadalje. U tome kontekstu valja svakako promatrati i činjenicu da je prvi poznati primjerak Danteove *Božanstvene komedije* na istočnoj obali Jadrana bio onaj zabilježen u ostavštini zadarskoga trgovca Mihovila pok Petra.⁵⁶

Vrlo određenu težinu pojmovima «vještina pisanja» i «vrlo učeni muž» vezanim uz ser Tomu daju, međutim, upravo onih osamdeset knjiga «na dobroj pergameni i papiru» što su stajali u njegovu *studiolu*, ali i jedan na prvi pogled teško zamjetljiv predmet popisani među stvarima koje su stajale u prvoj škatuli (*Primo in una capsula noua tarsiada*) čiji je sadržaj popisala gospođa Cecilija. U toj je posebno urešenoj škatuli čuvao ser Toma svoj i ženin nakit i srebrninu, a među tim dragocjenostima i «jedan salonitanski dukat» (*Item unus ducatus Salonitanus*), zajedno s četvrtinom jednoga mletačkog zlatnika u komadima (*cum quarto vno ducati Veneti in peciis*). Suvremena numizmatika ne zna ništa o bilo kakvu «salonitanskom zlatniku», pa ostaje otvoreno pitanje koji je i kakav novac splitski kancelar i bilježnik (a riječ je o tomu da je predmet zasigurno tako zvao on, a ne njegova udovica ili bilježnik Dominik de Manfredis) designirao kao «salonitanski». No, već u toj i takvoj designaciji valja nazrijeti onu vrstu «ekspertize» za antičko naslijeđe koja će postati temeljnim obilježjem humanističkih, a kasnije i renesansnih intelektualaca.

Iz svega se, dakle, ovdje predočenoga dade nazrijeti da je u prvim desetljećima 15. stoljeća ser Toma s jednom skupinom suvremenih Splicičana, uglavnom moćnih i bogatih trgovaca te svojim kolegama iz općinske kancelarije i gradskim liječnikom, bio povezan u gusto isprepletenu društvenu mrežu. Tu su skupinu međusobno povezivale čvrste poslovne i privatne veze koje sačuvana vrela otkrivaju tek u najgrubljim orisima,

⁵⁵ Usp. opširnija razglabanja u: Jack GOODY, *The Interface Between the Written and the Oral*, Cambridge, 1987.

⁵⁶ Inventar je publicirao Jakov STIPIŠIĆ, *Inventar dobara Mihovila suknara pokojnog Petra iz godine 1385.*, Zadar, 2000. Dijelovi toga inventara zorno ilustriraju sve što je ovdje rečeno o osloncu na pisanu dokumentaciju, pokazujući kako je u praksi izgledalo sve ono što se dade tek naslutiti iz opisa koje donose ovdje korištena splitska vrela. Popis pak knjiga koje su se nalazile u Mihovillovoj knjižnici u uvodnoj studiji uz izdanje teksta opširno komentira A. STIPIŠIĆ, *o. c.*, str. 15 i d. Svakako bi cijeli inventar i ukupnu djelatnost Mihovila suknara, uključujući rekonstrukciju društvenoga kruga u kojemu se kretao, a koji se svakako može označiti kao doista prvi «humanistički krug» na istočnoj obali Jadrana, valjalo raščlaniti na novi način. To je, primjerice, propustila učiniti Sabine Florence FABIJANEC, *Društvena i kulturna uloga zadarskog trgovca u XIV. i XV. stoljeću*, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, 22/2004., ostajući u svojim razglabanjima (*o. c.*, str. 102–112) na površnom nabranjanju međusobno nepovezanih činjenica koje govore o «kulturnoj» strani života zadarskih trgovaca ovoga doba.

što i nije čudo uzme li se u obzir narav tih sačuvanih vrela – to su, gotovo isključivo, službeni dokumenti koji u pisanoj formi registriraju samo onaj dio postojećih odnosa koji implicira formalizirane obveze. U tome se pak društvenom krugu ser Toma izdvajao prije svega razinom svoga obrazovanja, a onda i ugledom «vrlo učena muža», fizički potkrijepljenim za ono doba golemom knjižnicom s osamdeset svezaka. Njegove su pak vještine, očigledno, daleko nadilazile obične kancelarske i bilježničke poslove. Na ovome mjestu valja sada podsjetiti na činjenicu da se krajem 14. i početkom 15. stoljeća u jednome splitskom dućanu isplatilo držati knjige i opremu za čitanje, što daje naslutiti postojanje kritične mase ljudi spremnih i sposobnih platiti, za ono doba, goleme iznose⁵⁷ kako bi zadovoljili svoje kulturne potrebe. To na drugoj strani znači da ser Tomina ugled nije bio rezultat strahopoštovanja pred nepoznatim, kako bi se moglo očekivati u sredini nesvikloj na knjigu, već prije rezultat kvalificirane prosudbe osoba koje su i same već imale izgrađene navike, pa i potrebu za knjigom kao vrelom informacija i sredstvom uživanja. Upravo ta kvalificirana prosudba daje naslutiti postojanje još jedne dimenzije u mreži društvenih odnosa koji su povezivali krug ljudi o kojemu se ovdje govori. Jesu li ti odnosi dobili formu posebnih prigoda u kojima se okupljalo društvo ljudi istih ili sličnih sklonosti, ili su ti odnosi ulazili u sklop rutinskih dnevnih kontakata na mjestima na kojima se odvijao i pulsirao dnevni život grada, nemoguće je utvrditi. No, svakako se, bilo na jedan bilo na drugi način, obrazovao, stvarao i uobličavao krug korisnika istih «kulturnih oruđa», knjiga istoga sadržaja, te iz toga izrastalo ono što se u suvremenoj znanosti označuje pojmom «tekstualna zajednica».⁵⁸ U doba o kojemu je ovdje riječ, takvi su krugovi još uvijek

⁵⁷ O cijeni knjige u 14. i 15. stoljeću na sličan način i sa sličnim zaključcima raspravljaju A. STIPČEVIĆ, *o. c.*, str. 179–184, i M. ŠUNJIĆ, *o. c.*, str. 58–62. Njihove zaključke epitomizira odavno napisana misao Carla Cipolle, što ju citira Šunjić, a prema kojoj je «kultura bila jako skupa i zato (je) stoljećima ostala sport prvenstveno aristokrata» (M. ŠUNJIĆ, *o. c.*, str. 59). Posredno s time u vezi valja ovdje upozoriti da je, u svjetlu danas poznatih činjenica, trgovanje knjigama na istočnom Jadranu počelo u Zadru (o najstarijem sačuvanom popisu knjiga naručenih početkom 80-ih godina 14. stoljeća za dućan zadarskoga trgovca Luke Leonisa vidi: A. STIPČEVIĆ, *o. c.*, str. 174–176), kao što su u Zadru zabilježene i najstarije profesionalne prepisivačke radionice (usp. podatke koje o tomu donosi P. RUNJE, *Knjige glagoljaša u Zadarskoj nadbiskupiji na svršetku 14. i u 15. stoljeću*, u: ISTI, *O knjigama hrvatskih glagoljaša*, Zagreb, 1998., str. 20 i d.; najstariji dosad poznati podatak o profesionalnim prepisivačima je onaj koji se odnosi na stanovitoga Radovana iz Modruša, koji se tim poslom bavio u Zadru još 1360. godine – M. ANČIĆ, "Ljetopis kraljeva Hrvatske i Dalmacije": Vrijeme nastanka i autorstvo "Hrvatske redakcije Ljetopisa popa Dukljanina", u: *Zvonimir kralj Hrvatski /Zbornik radova/*, Zagreb, 1997., str. 276).

⁵⁸ Pojam «kulturnoga oruđa» kako je ovdje uporabljen definira (s uputama na intelektualno naslijeđe na kojemu se njegovi stavovi temelje), a potom razmatra i način funkcioniranja tekstualnih zajednica nastalih od korisnika istih kulturnih oruđa, James V. WERTSCH, *Voices of Collective Remembering*, Cambridge, 2002., str. 11 i d. Pojam «tekstualne zajednice» uveo je u literaturu, definirajući ga na podrobnoj raščlambi primjera iz 11. i 12. stoljeća, Brian STOCK, *The Implications of Literacy: Written Language and Models of Interpretation in the Eleventh and Twelfth Centuries*, Princeton, 1983., str. 88 i d. Wertschova pak podjela na «implicitne» i «zamišljene» zajednice korisnika istih kulturnih oruđa i iz njih izrasle tekstualne zajednice (J. V. WERTSCH, *o. c.*, str. 63–64; konceptualno ovakva podjela počiva na ideji koju je u literaturu uveo Benedict ANDERSON, *Nacija: zamišljena zajednica /izv. Imagined*

bili relativno uski, malobrojni, ali, čini se, i međusobno čvrsto povezani pisanom komunikacijom, a njihovu su tekstualnu podlogu tvorila većim dijelom djela antičkih pisaca i u nešto manjoj mjeri suvremena književna produkcija. Prigodno tu tekstualnu podlogu ocrtavaju naslovi iz knjižnice ser Tomina suvremenika i zasigurno jednoga od pripadnika njegova kruga, bilježnika Petra Petronje – tu su se mogla naći djela Virgilija, Katona, Ovidija, Tulija, Boetija, razni priručnici, poezija itd. Praveći, međutim, iskorak od onoga što sačuvana vrela egzaktno pokazuju i dokazuju, čini se vrlo uvjerljivom postavka po kojoj je trag knjižnice ser Tome Colutii moguće naslutiti u djelatnosti jednoga njegova suvremenika, stanovnika Trogira, grada iz kojega je i došlo ono privatno pismo naslovljeno «vrlo učenom mužu». Vrijedi tu svakako primijetiti da to pismo, iako oštećeno, zrcali i formalno obrazovana čovjeka, koji ne piše «vulgarnim» trgovačkim (a zapravo jednom vrstom talijanskoga) jezikom, već elegantnim latinskim koji odaje pripadnost kultiviranom krugu znalaca. Takvome je, dakle, krugu pripadao i trogirski plemić ser Petar de Cepio (Čipiko), koji je za svoj račun razvio veliku prepisivačku djelatnost 20-ih i 30-ih godina 15. stoljeća,⁵⁹ dakle upravo u ono vrijeme kada je zaokružena i ser Tomina knjižnica. Jedan od svojih kodeksa, u koje je prepisivao cjelovita djela, ali i pojedine izvatke koji su ga zanimali, ser Petar je završio u studenome 1423. godine, drugi potkraj 1436., a treći 1438. godine. Koliko se danas zna, ser Petar nije navodio od koga je posuđivao primjerke knjiga iz kojih je pravio prijepise, no zasigurno je jedno od vrela novih i zanimljivih knjiga našao u zadarskome humanističkom krugu, s kojim je bio povezan preko Jurja Benje, koji mu je poslao i primjerak svoga originalnog djela *O znamenitim osobama* (*De viris illustribus*).⁶⁰ S druge strane, nije teško pretpostaviti da je i među onih «80 svezaka na dobroj pergameni i papiru» iz *studiola* ser Tome, za koje je svakako morao čuti,⁶¹ našao trogirski humanist nešto zanimljivo, pa se vrlo vjerojatnom čini pretpostavka da se u onome kodeksu kojega je prepisivanje ser Petar završio u studenome 1423. godine, a koji «sadrži djela Tibula, Katula, Propercija, Petronija, Klaudijana i Sapfe»,⁶² mogu nazrijeti tragovi knjižnice splitskoga kancelara i javnoga bilježnika. Ser Tomin pak pristup suvremenom knjižarskom tržištu, pa i egzotičnim novitetima koji su se na njemu pojavljivali, poput Petronijeva *Satirycona* koji je Poggio

Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism, Beograd, 1998. – riječ je, zapravo, o novom izdanju hrvatskoga prijevoda objavljenog još 1989. u Zagrebu) mogla bi biti dopunjena u onom smislu da su «zamišljene» tekstualne zajednice, u kojima se pripadnici, fizički vrlo udaljeni, zapravo međusobno ne poznaju, u osnovi ipak imale i čvršću jezgru realnih zajednica, kakva bi u ovome slučaju bio krug oko ser Tome.

⁵⁹ O Petru de Cepio vidi A. STIPČEVIĆ, *o. c.*, str. 39–40, s uputama na raniju literaturu.

⁶⁰ A. STIPČEVIĆ, *o. c.*, str. 41.

⁶¹ Prema onomu što otkrivaju sačuvana i danas poznata vrela, ser Tomina je knjižnica bila druga po veličini na istočnoj obali Jadrana u ovo doba. Po broju svezaka nadmašivala ju je samo knjižnica Jakova de Salgheris iz Padove, koji je u trenutku smrti, na položaju dubrovačkoga gradskog liječnika, imao 114 naslova u svojoj knjižnici (A. STIPČEVIĆ, *o. c.*, str. 192–193).

⁶² ISTO, str. 40.

Bracciolini 1420. godine iz Engleske donio u Firencu, a izvadak kojega se nalazi u najstarijem kodeksu ser Petra de Cepia, osiguravali su splitski trgovci, poput već spominjanoga ser Aleksandra Baldija iz Sassoferata, preko kojega je splitski kancelar došao u dodir s Lorenzom i Cosimom de Medicijima. Valja ovdje svakako pripomenuti da ljudi kakav je bio ser Aleksandar nisu bili tip lutajućih trgovaca koje su tek tako nosile prilike u kojima su se našli. Isti je taj ser Aleksandar, naime, u Split došao 1418. godine vrlo pomno i dobro pripremljen, znajući bar uopćeno što ga i kakve prilike tu očekuju. Prije dolaska pobrinuo se od ugarsko-hrvatskoga kralja Sigismunda, pod čijom je vlašću grad u to vrijeme bio, a za njegova boravka na crkvenom saboru u Konstanci, dobiti i poseban *salvus conductus*, dokument koji mu je trebao osigurati prijateljski prijem gradskih vlasti i nesmetanu komunikaciju sa svijetom gradskoga zaleđa.⁶³ Čovjek koji je 1418. u Konstanci ishodio kraljevski *salvus conductus* i koji je održavao trgovačke odnose s Lorenzom i Cosimom de Medicijima zacijelo nije imao problema s nabavom bilo koje knjige s talijanskoga tržišta, dakako, pod uvjetom da je postojao kupac spreman i sposoban platiti koliko treba. A ser Toma je očigledno bio upravo taj.

Sve se to, međutim, uvelike razlikovalo od načina na koji se knjiga koristila u crkvenim krugovima i one literature na koju se oslanjala tradicionalna srednjovjekovna pismenost kakva se još uvijek održavala u tim krugovima, što se vrlo često previda u raščlambama naših «povjesničara kulture». Dakako, ni u tim crkvenim krugovima slika nije bila jednostavna, a čini se da razlike između različitih razina korištenja i uporabe pisanoga teksta u tome društvenom miljeu mogu vrlo dobro ilustrirati dva odabrana primjera. Prvi vodi u nešto ranije vrijeme, u sredinu 14. stoljeća i vrijeme kada se tadašnji splitski arcidakon Dominik Lukarev, sinovac istoimenog nadbiskupa,⁶⁴ vraćao vjerojatno s putovanja po Italiji i iz nepoznata razloga zaustavio u Zadru. Tom je prigodom Dominik kod zadarskoga plemića ser Vitula pok. Mateja de Nassisa ostavio na čuvanje devet knjiga, obvezujući ser Vitula da tu malu knjižnicu u određenome roku vrati njemu samome ili njegovu ocu Nikoli. O svemu je tomu bio sastavljen i poseban bilježnički instrument, kako je to uostalom i zahtijevao običaj u poslu čija je vrijednost svakako prelazila pedeset zlatnika, no ser Vitul svoju obvezu vraćanja ostavljenih knjiga ipak nije izvršio. Stoga je u siječnju 1361. godine arcidakon Dominik u Zadar

⁶³ Sigismundov *salvus conductus* dao je ser Aleksandar 24. rujna 1418. prepisati u obliku ovjerene kopije izdane od splitskoga kaptola – KAS, sv. 64, fol. 121 – kako bi mu mogao poslužiti u komunikaciji s raznim organima lokalnih vlasti. Na ovome se mjestu svakako valja prisjetiti kako je prilike u ovim krajevima opisivao unuk ser Bernarda Chiarinija, doduše u vrijeme kada je grad već došao pod vlast Venecije i kada je, po Sigismundovu nalogu, bila uspostavljena «kontinentalna blokada» dalmatinskih gradova, no detaljnija raščlamba toga tipa ipak nadilazi predmet ove rasprave.

⁶⁴ Osnovne informacije o arcidakonu Dominiku Lukarevu «mladem» («stariji» je bio njegov stric, koji je nakon arcidakonske službe postao splitskim nadbiskupom 1328. godine) donosi Ivan OSTOJIĆ, *Metropolitanski kaptol u Splitu*, Zagreb, 1975., str. 56–57, pri čemu svakako valja ispraviti tamo navedene vremenske odrednice Dominikova službovanja («1348–1358») te njegovo djelovanje produžiti najmanje do 1361. godine, kako to pokazuje dokument citiran u sljedećoj bilješci.

poslao posebnoga zastupnika, stanovitoga svećenika Radina, koji je pred tamošnjim gradskim sudom zatražio od ser Vitula da vrati ostavljene knjige prema popisu koji je sadržavao spomenuti bilježnički instrument.⁶⁵ Naslovi knjiga koje je arcidakon Dominik nosio u Split zrcale potrebe i ujedno tekstualni oslonac pripadnika vrhova crkvene hijerarhije – riječ je na prvome mjestu o *Bibliji*, potom o udžbeniku logike te djelima sv. Tome Akvinskoga, ali i o pravoj maloj knjižnici pravnih priručnika (jedno «pravno zrcalo» te zbirke dekretala kao vrela kanonskoga prava, s glosama). Iako vrlo rijetki, dokumenti ovoga doba ipak potvrđuju da je riječ o obrascu – «kotorski biskup 1327. g. posjeduje *Bibliju*, ali i knjigu *Summa iuris canonici* franjevca Monalda iz Kopra», dok zadarski patricij i župnik gradske crkve sv. Petra Mihovil de Zadolinis u oporuci spominje «brevijar i svoje knjige iz logike i filozofije (*libros suos loice et philosophie*)».⁶⁶ U tim je krugovima, dakle, valjalo znati voditi rasprave, argumentirati svoje stavove i, dakako, imati solidan oslonac u pravnoj literaturi kako bi se moglo presuđivati u različitim sporovima na biskupskome sudu. Dakako, sve to nije automatski osiguravalo uspješnu karijeru i napredovanje u crkvenoj hijerarhiji, kako to zorno dokazuje primjer župnika sv. Petra – njemu ni «knjige iz logike i filozofije» nisu osigurale dalje napredovanje u hijerarhiji. No, preciznija raščlamba svih okolnosti koje su utjecale na putanju pojedinačnih karijera bila bi moguća tek uz uvjet da su se iz ovih vremena sačuvala raznovrsnija vrela, a ne gotovo isključivo javnobilježnički spisi.

Na nižim razinama crkvene hijerarhije, tamo gdje su dodiri s vjernicima u sklopu pastoralnoga djelovanja bili dio profesionalne svakodnevnice, potrebe su bile drugačije, pa je i sastav knjižnica, kada se one već oforme, prisposobljen tim skromnijim potrebama. Izvrsno to ilustrira oporuka dum Andrije, splitskoga nadpopa (arciprezbitra), iz 1377. godine. Iako je i on bio kaptolski dostojanstvenik,⁶⁷ ipak je mnogo češće bio u dodiru s gradskim svećenicima i onima u selima splitskoga kotara, pa je stoga i mala knjižnica koju ostavlja katedralnoj crkvi sv. Duje bila posve drugačijega sastava no ona arcidakona Dominika. Dum Andrija je, naime, kao standard posjedovao psaltir i brevijar, ali uz to i jedan opći priručnik, prema kojemu je vjerojatno praktično

⁶⁵ Zhtjev svećenika Radina registriran je u sudbenome protokolu zadarskoga gradskog suda ovako: *Ad petitionem dompni Radini filij condam Cranoy de Spaleto ut procuratoris domini Dominici archidiaconis Spalatensis ... preco retulit se citasse ser Vitulum condam ser Mathei de Nassis de libris infrascriptis, videlizet: vna bibia, vna loycha, vno speculo juris, vno (nemoguće pročitati uslijed oštećenja – op. M. A.), vno sexto decretalium cum glosis cum aliquibus questionibus disputatis, vno textu sexti cum apparatu per se et testu clementarum cum apparatu per se, duabus libris decreti vno veteri et reliquo comuniter bono, vno libro prime partis sancti Thome, qui omnes sunt in summa libri VIII in cartis pecudinis, quos libros idem ser Vitulus habuit in saluo ab eodem domino Dominico archidiacono Spalatense et ei seu olim ser Nichole de Luchari patri ipsius domini archidiaconi et nomine eiusdem domini archidiaconi dare promisit et se obligavit ad certum terminum iam elpasum per publicum instrumentum – DAZd, Curia maior civilium Jadrensis, kut. 2, sv. 5, fol. 84^r, 20. siječnja 1361. Puna identifikacija pojedinih od nabrajenih djela daleko nadilazi okvire ovdje postaljene teme, pa to ostaje posao pravnih povjesničara.*

⁶⁶ Citirano prema A. STIPČEVIĆ, *o. c.*, str. 190.

⁶⁷ O dum Andriji osnovne informacije donosi I. OSTOJIĆ, *o. c.*, str. 64–65.

podučavao svećenstvo prenoseći mu ono što je od «učene» teologije bilo potrebno u praktičnom pastoralnom radu, te posebne priručnike o krštenju i pokajanju.⁶⁸ Zašto su splitskome nadpopu bili potrebni ovakvi priručnici, čini se da izvrsno pokazuje primjer dum Božana Stankovića, koji je u ožujku 1377. sklopio ugovor o jednogodišnjoj svećeničkoj službi u selima splitskoga kotara Križu, Kuku i Gorici. Ugovorne su strane bili sam dum Božan i seoski glavari u ime svojih seoskih zajednica, pri čemu se dum Božan obvezao «služiti njima u pjevanju i slavljenju mise u rečenim selima, podjeljivanju euharistije bilo danju bilo noću, kada bude potrebno osobama koje tamo žive, te u podjeljivanju oprosta u pogodno vrijeme» (vidi ovdje Prilog I). Dogovor svećenika i seoskih glavara, kojemu je posve sigurno javni bilježnik dao distinktnu formu ugovora «o služenju» kakav su, primjerice, sklapali obrtnici, posve sigurno u svome usmenom obliku nije izgledao ovako. No ipak, i takav kakav jest daje naslutiti jednu važnu stvar – onako kako on zrcali svećeničke dužnosti težište je pastoralnoga rada bilo na obrednim radnjama i podjeljivanju sakramenata (propovijed je u ovo doba još uvijek dobrim dijelom prerogativ redovnika-prosjaka i obrazovanijih gradskih svećenika), što se precizno poklapa sa sadržajem dum Andrijinih priručnih knjiga. Ti su, dakle, priručnici bili potrebni kako bi se, u odsustvu formalnoga i dugačkog procesa obrazovanja svećenstva, održala obredna jednoobraznost, odnosno da bi se obične seoske svećenike, kakav je bio i dum Božan, instruiralo kako obavljati svoju službu. Teološke su fineze ovdje bile nazočne tek posredno, u izvedenom obliku obreda. Riječ je zapravo o tomu da informacije iz ovih dvaju naoko nevažnih i trivijalnih dokumenata otkrivaju kako je u realnoj praksi kasnosrednjovjekovna Katolička crkva doista uspijevala funkcionirati kao jedinstvena i jednoobrazna institucija, oslanjajući se u prvome redu na pisani tekst preko kojega su se zamisli nastale u «učenoj eliti» i odobrene od vrhova hijerarhije spuštale do razine na kojoj su se stvarno primjenjivale i diseminirale u puku. No, kao i kod trgovaca, oslonac na pisani tekst i njegova česta uporaba i u crkvenim su krugovima stvarali nove kulturne obrasce, pa će se i tu pojaviti konzumenti novih «kulturnih proizvoda» 14. i 15. stoljeća, odnosno početak će se preklapati krugovi korisnika istih «kulturnih oruđa».⁶⁹

Prvi humanistički krug nastao u Splitu oko tamošnjega kancelara i javnoga bilježnika magistra Tome Colutii u prvim desetljećima 15. stoljeća bio je dakle, kako se po svemu čini, svojevrsna «tekstualna zajednica» iza koje, bar kako bi se na prvi

⁶⁸ Stavak iz oporuke dum Andrije u kojem se nabrajaju knjige ostavljene katedralnoj crkvi glasi: *item reliquid ecclesie sancti Dompnij vnum manualium et I summam penitencie in cartis bombicis et vnum batisterium et vnum salterium et vnum breuiarium pro anima sua* – DAZd, S. A., sv. 9, fol. 171', 2. travnja 1377. Priručnike kakve je posjedovao dum Andrija opisuje i o njihovoj funkciji raspravlja Robert N. SWANSON, *Religion and Devotion in Europe c. 1215 – c. 1515*, Cambridge, 1995., str. 59–63.

⁶⁹ Primjere u kojima se predstavnici crkvene hijerarhije od početka 15. stoljeća pojavljuju kao vlasnici knjiga kakve su posjedovali pravnici/činovnici, liječnici i bogati trgovci, vidi u A. STIPIČEVIĆ, *o. c.*, str. 193.

pogled dalo zaključiti, nije ostao nikakav (pisani) trag originalnoga intelektualnog djelovanja. Sve što je do sada iz poznatih i dostupnih vrela o intelektualnim dosezima toga kruga bilo moguće iščitati odnosi se na pasivnu recepciju poglavito antičkih autora i eventualno umnožavanje knjiga dobavljenih prije svega iz Italije. Doduše, članovi toga kruga, magistar Toma i javni bilježnici Jakov pok. Ubertina i Jakov de Penna koji su radili u gradskoj kancelariji pod njegovom upravom, ostavili su relativno velik broj službenih dokumenata koje su sastavljali za potrebe Splitskoga. Dio tih dokumenata, prikazanih i raščlanjenih ovdje, zorno pokazuje da je magistar Toma doista bio vješt u «umijeću pisanja» takve vrsti tekstova. Njegove se književne sposobnosti, međutim, još jasnije očituju u onim zapisnicima splitske sudbene kurije koji sadrže opširne izjave svjedoka dane u pojedinim procesima. Sve su te izjave prevedene s hrvatskoga na tek mjestimice elegantnu no zato preciznu i praktičnim potrebama prisposobljenu latinštinu, ali i pomno redigirane tako da se iz njih dosta teško razaznaju izvorni izričaji svjedoka, pa nema nejasnoća i nutarnjega protuslovlja, tako tipičnih za ovakvu vrst tekstova. Izjave su davali ljudi vrlo različita podrijetla, sposobnosti i razine obrazovanja, od stanovnika sela u okolici Splita do gradskih patricija,⁷⁰ no u njima se ne zrcali nikakva razlika glede jasnoće i oblikovanja pripovijesti. Ta jasnoća, jednostavnost i vještina oblikovanja «zapleta» pripovijesti, sposobnost uočavanja i naglašavanja ključnih točaka, nedvojbeno je dobrim dijelom rezultat ser Tomine knjiške kulture.

Promatrajući stvari u takvu svjetlu, ne treba imati previše mašte da bi se zamislilo kako je svojim prijateljima prepričavao nove, upravo pročitane knjige, vadeći iz njih ključne argumente,⁷¹ ili kako im je objašnjavao okolnosti nastanka onoga što je sam označio kao «salonitanski zlatnik», potkrjepljujući svoje razlaganje i pozivajući se na autoritet antičkih pisaca čija je djela imao u svojoj knjižnici. U takvu kontekstu ne treba ni trenutka dvojiti glede toga je li magistar Toma vrlo brzo po dolasku u Split «svladao i usvojio» djelo svoga imenjaka, splitskoga arciđakona Tome, *Salonitansku povijest*, djelo koje je predstavljalo kamen temeljac svakoga pokušaja rasprave o lokalnoj povijesti. Takav se diskurs naime, po svemu sudeći, očekivao od «učenih

⁷⁰ Tako je, primjerice, 2. i 3. ožujka 1428. magistar Toma zapisao izjave splitskoga plemića ser Pavla Vučine te Vukca Verepčića i Radmila Crneca iz sela Prasce u splitskome polju (DAZd, S. A., sv. 17, fol. 11–11'), dane u istom sporu, a koje se u načinu oblikovanja priče i iznošenja relevantnih činjenica uopće ne razlikuju, pri čemu je dio izjave važan za suštinu spora uobličien u pravilu u upravni govor. Sličan je slučaj s izjavama što ih je magistar Toma zapisao pod nadnevkom 13. studenoga 1428. godine, a koje su dali težak Prvoslav Petković (njegovu je izjavu danu na bolesničkoj postelji prenio čak općinski glasnik Vladoj), građani Marko Drugović i Petar Stalarga te plemići ser Dujam Marinov i ser Petar Martinov, sva četvorica članovi bratovštine sv. Duha (DAZd, S. A., sv. 17, fol. 29–30). Zapisnik o njihovim izjavama pokazuje iste značajke kao i u prethodnom slučaju, pa se i ovdje ključni argumenti stavljaju u upravni govor.

⁷¹ B. STOCK, o. c., str. 90, upozorava: «Za tekstualnu zajednicu pisana verzija teksta nije bila od ključnoga značenja, iako je i ona katkad prisutna, već pojedinac koji, svladavši i usvojivši tu pisanu verziju, počinje ju koristiti za preoblikovanje misli i djelovanja cijele grupe.»

ljudi» ovoga doba, pa su oni, u različitim okolnostima i s različitim ciljevima, svoj «učeni» usmeni diskurs znali prenijeti i u medij pisane riječi. Tako su nastala djela *Povijest Dubrovnika* dubrovačkoga bilježnika 80-ih godina 14. stoljeća Ivana Conversinija, potom *Opis slavnoga grada Dubrovnika* upravitelja dubrovačke općinske škole 30-ih godina 15. stoljeća Filipa de Diversisa te spis *O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku* šibenskoga plemića i biskupskoga vikara Jurja Šižgorića.⁷² Onako kako nam taj «učeni» diskurs ocrtavaju sačuvani spisi, on se kretao u trokutu između antičkih autora («stari»), kao vrela autoriteta na jednoj strani, samoga autora i nositelja diskursa na drugoj te publike na trećoj strani. Nositelj diskursa, suvremeni autor, pokazivao je svoju «učenost» (*litterarum studium* – kako to naziva de Diversis⁷³) pronalaženjem i interpretacijom vijesti u starim autorima. Njegova se interpretacija pak sastojala u tome da se uz pomoć intelektualnoga oruđa, ponajprije s osloncem na etimologije, uspostavi veza između onoga što je bio fond znanja «starih» i suvremnoga stanja stvari. Od te je točke diskurs bio usmjeren, u ovisnosti o konkretnim okolnostima, njegovom trenutnom funkcijom i/ili potrebom samoga autora,⁷⁴ te je mogao postati javna «pohvala» ili privatno «izrugivanje» (ova se mogućnost naslućuje iz ranije citiranoga stavka pisma Rinierija Davanzzattija, a mnogo jasnije raspoznaje iz jednog od pisama Ivana de Conversinija⁷⁵).

Prenošenje pak diskursa u medij pisane riječi događalo se u ovo doba tek izuzetno i u posebnim okolnostima jer su i zahtjevi u takvu slučaju bili veći – valjalo je pomno pretresti «stare» autoritete i točno ih navesti, što je s druge strane zahtijevalo utrošak vremena i energije, pa se tako autor *Povijesti Dubrovnika* Ivan Conversini jada u pismu prijatelju da mu je rad na tome spisu oduzeo godinu dana.⁷⁶ Taj je napor, sudimo li po sačuvanim i poznatim primjerima, poduziman u prilikama kakve vladaju

⁷² Djelo Ivana Conversinija još uvijek nije tiskano pa se osnovne informacije o njemu mogu naći u Dragutin KNEWALD, Ioannes Conversini de Ravenna, dubrovački notar 1384–1387, *Glas SAN* (N. S. 3, Odeljenje literature i jezika), CCXXIX/1957., str. 118–127 (u kontekstu ovdje postavljenih problema čini se posebice vrijednim naglasiti da je rukopis djela Ivana Conversinija postojao u Dubrovniku – D. KNEWALD, o. c., str. 124, što znači da je ono i nastalo u sklopu autorovih potreba i odnosa s dubrovačkim vlastima). Spis Filipa de Diversisa pristupačan je sada u novom izdanju, prema najstarijem prijepisu i s prijevodom te uvodnom studijom Zdenke Janeković-Römer, kao Filip DE DIVERSIS, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, Zagreb, 2004. Spis pak Jurja Šižgorića priredio je za tisak i preveo V. Gortan te je on dostupan kao Juraj ŠIŽGORIĆ ŠIBENČANIN, *O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku*, Šibenik, 1981. I dok su povijest i opis Dubrovnika svojim autorima trebali u sklopu odnosa s lokalnim vlastima, dotle je Šižgorićevo djelo trebalo kroz prikaz lokalne povijesti i prilika udobrovoljiti mletačkoga kneza koji je u ime središnjih vlasti upravljao gradom, kako to jasno naznačuje već na samome početku njegov autor (J. ŠIŽGORIĆ, o. c., str. 13).

⁷³ F. DE DIVERSIS, o. c., str. 137.

⁷⁴ Funkcionalnost proizvoda iz (humanističkoga i) renesansnoga «polja kulturne produkcije» razmatra Peter BURKE, *Tradition and Innovation in Renaissance Italy: A Sociological Approach*, Fontana/Collins, 1974., str. 141–151, na čije se postavke ovdje oslanjam.

⁷⁵ D. KNEWALD, o. c., str. 91.

⁷⁶ Isto.

krajem 14. i u prvoj polovici 15. stoljeća, rijetko i samo u onim trenutcima kada je autor mogao i trebao iz toga priskrbiti kakvu realnu korist – za Ivana Conversinija možemo pretpostaviti da je kroz pisanje *Povijesti Dubrovnika* tražio poboljšanje svoga statusa (želio je po svemu sudeći svoju funkciju «javnoga bilježnika» pretvoriti u funkciju «kancelara»), dok smo za Filipa de Diversisa sigurni da njegov *Opis* nastaje u vrijeme kada se dubrovačke vlasti žele odreći njegovih skupih usluga.⁷⁷ Svega toga, kako se moglo vidjeti, u slučaju Tome iz Cingola nije bilo – on sa Splitsanima, kako se iz dostupnih dokumenata dađe zaključiti, nije imao većih problema tijekom skoro četiri desetljeća djelovanja u toj sredini. S druge strane, kako se god teško činilo pokušati temeljem sačuvane i dostupne dokumentacije razaznati bilo što o usmenom diskursu toga doba i u krugu koji je ovdje predmet interesa, jedan podatak iz oštećenoga instrumenta što ga je u svoj registar pod nadnevkom 13. kolovoza 1403. unio javni bilježnik i ser Tomin bliski prijatelj Jakov pok. Ubertina, kao da ipak otvara i tu mogućnost. Instrument sâm po sebi ne predstavlja nikakav poseban slučaj; naprotiv, on registrira jednostavnu prodaju nekoliko krava po cijeni od 10 dukata.⁷⁸ Prodaja je, međutim, bila neuobičajena utoliko što su krave bile na čuvanju, «pripaši»⁷⁹ kod jednoga seljaka na području Bosiljine, gdje su Splitsani i inače držali svoju stoku, pa ih u trenutku transakcije i nije bilo moguće fizički predati novome vlasniku, a to je onda u dokumentu valjalo posebice objasniti. Pojašnjavajući gdje se trenutno nalaze prodane životinje, bilježnik je Jakov napisao da ih «drži Radoslav ... stanovnik u selu Bosicina (r. «Bosiljina» – op. M. A.)», a da ih je dobio u odnosu koji se «(zove jezikom – rekonstruirao M. A.) i l i r s k i m *socida* ili u društvo od prije rečene gospođe Margarete» (koja se i pojavljuje kao prodavač).⁸⁰ Bilježnik je Jakov, dakle, govorni («vernakularni») oblik naziva pravne institucije koja se u latinski pisanim dokumentima nazivala *societas* («društvo»), a koji je glasio *socida*, označio ovom prigodom tako kao da potječe iz *ilirskoga* jezika ili govora.

Takva oznaka na prvi pogled ne predstavlja ništa neobično jer su upravo prvi humanisti, ugledajući se na svoje antičke («stare») uzore i autoritete, dosljedno počeli

⁷⁷ Okolnosti nastanka Conversinijeva spisa mogu se nazrijeti iz onoga što donosi D. KNIEWALD, o. c., dok je u slučaju nastanka de Diversisova djela sve mnogo jasnije – usp. Zdenka JANEKOVIĆ-RÖMER, Grad trgovaca koji nose naslov plemića: Filip de Diversis i njegova pohvala Dubrovniku, u: DE DIVERSIS, o. c., str. 10.

⁷⁸ DAZd, S. A., sv. 12/a, fol. 78'.

⁷⁹ Institut davanja na ispašu, ili «u pripašu», odnosno «u društvo», koji je stanovnicima gradova omogućavao držanje nekad i golemih stada, opširno razmatra temeljem šibenskih vrela 15. stoljeća J. KOLANOVIĆ, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, Zagreb, 1995., str. 182–185.

⁸⁰ Cijeli je registar bilježnika Jakova pok. Ubertina, iz kojega potječe i dokument o kojem je riječ (za njegovu signaturu vidi ovdje bilj. 78), jako oštećen, pa se praktično cijela lijeva polovica *verso* listova ne može čitati. Stoga ovdje reproduciram onaj čitljivi dio, rekonstruirajući i dodajući u zaporci samo riječ *vocabulo* s obzirom na to da bi ona odgovarala obliku imena jezika: *quas* (sc. krave – op. M. A.) *habet Radoslauus* (prezime izostavljeno u izvorniku) *habitor in villa Bosicina* (*vocabulo* – dodao M. A.) *i l i r i e n s e in socidam seu in societate a dicta domina Margarita*.

rabiti pojam «Ilirik» i njime uvelike zamjenjivati srednjovjekovni naziv «Sklavonija» kao oznaku cijeloga istočnojadranskoga prostora. No ipak valja naglasiti da postoji stanovita razlika između literarne uporabe pojma «Ilirik», kao zemljopisne posuđenice iz korpusa antičkih tekstova, od toga da se živi i govorni jezik nazove «ilirskim». Ovaj drugi način uporabe, naime, podrazumijeva da se i govornike toga jezika naziva «Ilirima», što je već predstavljalo veliku razliku u odnosu na dotad uobičajenu praksu po kojoj se stanovnike «Ilirika» nazivalo «Slavenima» (*Sclavi* – češće) ili «Hrvatima» (*Croati* – rjeđe), a njihov jezik, običaje i institucije «slavenskim» ili «hrvatskim».⁸¹ Kod toga valja upozoriti da je uporaba etničkoga nazivlja u ovo doba bila prilično fluidna, no istodobno su neke stvari predstavljale «fond općega znanja». Tako, primjerice, Ivan Conversini, čiji je otac, što svakako ne treba zaboraviti, služio kao liječnik na dvoru ugarsko-hrvatskoga kralja Ludovika, rabi pojmove «Ilirik» i «Sklavonija» kao sinonime u različitim kontekstima, ali kao etnonim koristi isključivo pojam «Slaveni», a kada govori o «Ugrima» ili «Mađarima», kao sinonime koristi etnonime «Panonci» i «Huni».⁸² U praksi pak javnih bilježnika koji su radili po dalmatinskim gradovima ovoga doba naziv je «ilirski», kako ga koristi Jakov pok. Ubertina, praktično jedinstven i dosad nepoznat slučaj, pa je kao takav i privukao moju pozornost i prislio me na uzastopne provjere.

Valja međutim odmah upozoriti da je takav naziv uporabljen u vezi s rječju čiji je govorni oblik zapravo potjecao iz «učene» pravne sfere i stvarno predstavljao izravno «vulgariziranje» latinskoga pojma *societas*, za koji u tadašnjem hrvatskome jeziku očito nije bilo adekvatnoga sinonima. Uz to, naziv «ilirski» pojavio se u ovakvoj uporabi prvi put točno u sredini u kojoj bi ga se zapravo i moglo očekivati – u Splitu. Ne valja, naime, zaboraviti da je upravo tu prvi put u pisanoj formi artikulirana misaona podloga na kojoj se taj naziv i mogao pojaviti, u već spomenutoj *Salonitanskoj povijesti* Tome Arcidačona. Splitski je povjesničar još u 13. stoljeću, u kontekstu čije bi razmatranje daleko nadmašivalo ciljeve postavljene u ovoj prigodi, s osloncem na vlastitu interpretaciju antičkih autoriteta (Lukana i Vergilija) u skladu sa srednjovjekovnim umijećem etimologiziranja, ustvrdio: «Hrvatska je planinski kraj na sjeveru od Dalmacije. Ova se zemlja u starini nazivala Kurecija, a narod koji se danas zove Hrvatima, nazivan je Kureti ili Koribanti ... Nazivani su Kureti kao oni koji su nemirni i stalno trče, jer su lutajući po planinama i šumama vodili surov život».⁸³ Toma je, i to valja također

⁸¹ Golemi materijal zadarskih vrela 14. i 15. stoljeća iz kojega je to jasno razvidno donosi u svojim djelima Petar Runje (P. RUNJE, *Prema izvorima*, Zagreb, 1990.; ISTI, *O knjigama hrvatskih glagoljaša*, Zagreb, 1998.; ISTI, *Školovanje glagoljaša*, Ogulin, 2003.), pa se čini izlišnim citirati pojedinačne primjere.

⁸² D. KNIEWALD, o. c., str. 125–127.

⁸³ Toma ARHIDAČON, *Historia Salonitana*, (priredila Olja PERIĆ), Split, 2003., str. 32: *Chroata est regio montuosa, a septemtrione adheret Dalmatie. Hec regio antiquitus uocabatur Curetia et populi, qui nunc dicuntur Chroate, dicebantur Curetes uel Coribantes ... Dicebantur uero Curetes quasi currentes et instabiles, quia per montes et siluas oberrantes agrestem uitam ducebant*. Tomina vrela «znanja» pojašnjava Olja Perić u bilješkama uz hrvatski prijevod teksta i s pozivom na rezultate modernih

posebice naglasiti, ostao autoritetom za humaniste 15. stoljeća, kako to zorno pokazuje gotovo doslovno prepisivanje upravo citiranih riječi kod Jurja Šižgorića,⁸⁴ iako je njegova interpretacija bila posve promašena. Danas je, dakako, nemoguće znati je li *scientificus vir* s početka 15. stoljeća, kakav je bio magistar Toma, mogao uočiti promašaj povjesničara 13. stoljeća, no ako je suditi po nazivu «ilirski» za jezik kojim su govorili stanovnici Splita i okolice, odgovor bi trebao biti niječan.

S druge strane, međutim, treba svakako upozoriti da je magistar Toma suvremene društvene i političke realnosti Splita i njegova šireg okruženja poznao iz prve ruke, kako se iz prethodne raščlambe već može jasno naslutiti. Svemu ranije rečenome ovdje se može pridodati još samo jedan primjer iz kojega će biti vidljivo s kakvim se sve običajima i na kakv način magistar Toma susretao obavljajući svoj kancelarski i bilježnički posao te kroz to nazrijeti što je sve moglo utjecati na stvaranje njegove slike svijeta koji ga je u Splitu i njegovoj široj okolici okruživao. Odabrani primjer vodi u srpanj 1409. godine kada su se pred splitskim gradskim sucima pojavili Živko Dragoja Kožulić iz Kupresa, u dubokom zaleđu Splita, i Ivaniš Milaković, Vlah s posjeda koje je uživala žena već spominjanoga gospodara Sinja i Cetinskoga komitata Ivaniša Nelipčića. Živko je optužio Ivaniša, koji je vjerojatno sa svojim katunom ljetno provodio negdje na Kupreškome polju, da mu je ukrao vola, dok je Ivaniš takvu optužbu negirao. «Prepirući se međusobno» pred gradskim sucima, kako je to u tada uobičajenoj konstrukciji zapisao magistar Toma, Živko i Ivaniš su u jednome trenutku sklopili nagodbu prema kojoj je Živko (ili njegov brat) oko Miholjdana trebao doći tamo gdje Ivaniš u tome trenutku bude boravio, s tim da je Ivaniš bio dužan 8 ili 15 dana ranije obavijestiti Živka gdje će se na Miholjdan nalaziti.⁸⁵ Nakon što, dakle, Živko dođe tamo gdje je u tome trenutku bio Ivanišov «dom», ovaj ga je trebao «učiniti svojim kumom» (*facere ipsum Ziucum compatrem suum in domo et loco ipsius Iuannes* – vidi ovdje Prilog VI), pa ako i nakon toga čina Živko (ili njegov brat) ustraju u svojim optužbama, onda će Ivaniš prihvatiti krivnju i isplatiti odštetu za ukradena vola. S takvim su onda sporazumom došli Živko i Ivaniš kancelaru i bilježniku da im o tomu sastavi pisanu ispravu, no kako se iz kasnije unesene rubne bilješke vidi, ubrzo su odustali od sklopljena sporazuma.

Kako je ovakav sporazum izgledao u očima školovana pravnik i osobe koju su prijatelji i poznanici nazivali *scintifficus vir*, doista je teško čak i naslutiti, kao što je posve jasno da je stvarni dogovor sa svim svojim potankostima morao izgledati drugačije od onoga što nam o njemu govori suhoparni bilježnički instrument. S druge strane, ovakav način rješavanja prijepora nedvojbeno je bio ukorijenjen u praksi kakvu

istraživanja (*o. c.*, str. 33, bilj. 6 i 7). Ukratko, splitski je arcidakon i povjesničar Lukanove stanovnike Krka (*Curictes*) poistovjetio s kritskim svećenicima boga Jupitera (*Curetes*) o kojima govori Vergilije, i svećenicima božice Kibebe (*Coribantes*).

⁸⁴ Usp. M. ANČIĆ, *Ljetopis...*, str. 277–278, gdje su usporedno doneseni relevantni dijelovi teksta.

⁸⁵ O vlaškome kalendaru, uvjetovanom pendularnim gibanjem između zimskih i ljetnjih paša, vidi M. ANČIĆ, *Stočarstvo...*, str. 82–83.

su dobro poznavale obje strane te su nedvojbeno u takvim procedurama veliku ulogu, uz izgovorenu riječ, imali ceremonijali i geste sa značenjem posve jasnim onima koji su u tome participirali. Arhaični prizvuk ovakvih običaja, koji odzvanja čak i u pisanim riječima bilježničkoga instrumenta, te činjenica da jedna od stranaka nije znala gdje će boraviti i gdje će joj biti «dom» za dva ili tri mjeseca, nedvojbeno su se poklapali s izričajem Tome Arcidakona o Kuretima «koji su nemirni i stalno trče, (te) lutajući po planinama i šumama vod(e) surov život». Uzme li se uza sve ovo u obzir i to da je magistar Toma izvrsno poznao najbližu splitsku okolicu, pa je smatrao, posve u skladu s tada vladajućim mišljenjem, da zna na kojim mjestima uspijeva dobra loza od koje se dobiva i dobro vino,⁸⁶ nije teško zamisliti da je s ovakvim i sličnim običajima dolazio u kontakt relativno često. Je li mu sve to potvrđivalo da su suvremeni stanovnici Splita i njegove okolice stvarno pravi potomci divljih i nemirnih Ilira, kako su ih opisivali antički autori, teško je reći, no svakako ostaje činjenica da od vremena kada je Jakov pok. Ubertina sastavio svoj instrument sve češće počinje u učenim krugovima identificiranje «Slavena/Hrvata» s «Ilirima».

⁸⁶ U registru bilježnika Jakova de Penna iz 1411./12. godine (DAZd, S. A., sv. 16/1) zabilježeno je ukupno deset ugovora kroz koje je tijekom prva tri mjeseca 1412. godine magistar Toma od seljaka iz splitske okolice unaprijed kupio mošt pravljen od loze iz njihovih vinograda, pri čemu je u svakome ugovoru izrijekom bilo utvrđeno iz kojega je vinograda moralo biti grožđe (fol. 50', 3. siječnja, vinograd *in loco vocato Puteus Putridus*; fol. 51, 4. siječnja, vinograd *in loco vocato Barcanium*; fol. 52, 8. siječnja, vinograd *ad Dilatum*; fol. 54', 10. siječnja, vinograd *ad Camicam plantatam*; fol. 56, 17. siječnja, vinograd *ad Berdo*; fol. 58–58', 27. siječnja, vinograd *in confinibus ecclesie sancti Laurentij*; fol. 60, 3. veljače, vinograd *post Visoccam*; fol. 61, 7. veljače, vinograd *subtus Schilla*; fol. 65, 25. veljače, vinograd *ad Blato*; fol. 68', 20. ožujka, vinograd *in Bilay*). Uz to, svaki je ugovor predviđao da seljak mora isporučiti «čist i dobar bijeli mošt» (*purum et optimum mustum album*), pa se može zaključiti da je u pripravljanju vina (za to je magistar Toma imao i svoju konobu) slijedio zapravo literarne predloške, odnosno znanje koje se moglo naći u suvremenim tekstovima o vinu (o tome opširno vidi A. J. GRIECO, *I sapori del vino: gusti e criteri di scelta fra Trecento e Cinquecento*, u: J.-L. GAULIN – A. J. GRIECO /ur./, *Dalla vite al vino*, Bologna, 1994.). To znači da je magistar Toma obilazio splitsku okolicu, pričao sa seljacima i prikupljao informacije na temelju kojih je odabirao lokalitete za koje je vjerovao da daju dobar grozd. No, osim ljubavi za vino, ugovori otkrivaju još jednu zanimljivu stranu ljudskoga profila magistra Tome – naime, on je bio jedna od rijetkih osoba koja je u zimu 1412. godine kupovala unaprijed vino od seljaka te im je zapravo na taj način i pomagao u situaciji kada je u Splitu i okolici zavladala glad (u jednome dokumentu iz istog ovog registra, na fol. 66', pod nadnevkom 16. ožujka, zapisano je: *propter carastiam magnam rerum commestabilium que ... vbique vigeat ad presens* – za značenje takva izričaja i ukupne okolnosti koje on podrazumijeva usp. M. ANČIĆ, *Jajce...*, str. 129–135). Ovakav se zaključak jasno potvrđuje uspoređi li se postupak magistra Tome pri uzimanju dječaka Šimuna iz Livna na službu i nauk (vidi ovdje bilj. 46) i gotovo istodobni ugovor koji je u svoj registar zapisao sam Toma, a kojim bilježnik Jakov de Penna uzima u doživotnu službu dječaka iz sela Gostanje u planini Perunu kod Splita. Jakov je, naime, dječaka uzeo ne samo u doživotnu službu već je i njegova oca obvezao da sina nikada ne traži natrag niti ga nagovara da tu službu napusti – *Bogoslauus Bosichouich de Gostagni pacto astrinxit Johannem filium suum etatis annorum XI ... ad standum cum magistro Jacobo Raynaldi de Penna notario comunis et sibi seruiendum donec vtraque pars vixerit promictens ... et tactis scripturis jurauit nunquam ipsum repetere nec consulere quod recedat ab et si recederet promixit ipsum reducere* (DAZd, S. A., sv. 11/E, fol. 106, 8. travnja 1412.).

Ta će se identifikacija u učenoj kulturi ukorijeniti i učvrstiti, a kroz nju i inzistiranje na njoj će se na stanovit način iskazivati nadmoć obrazovane elite nad masama puka – puk je, tradicionalno, i na području koje je ovdje bilo u fokusu interesa, nastavio u svome diskursu (čiji pisani trag ostaje u prvome redu ono što je ostalo ispod pera nižega svećenstva) koristiti poglavito etničko hrvatsko ime, dok je (na temeljima postavljenim djelovanjem prvih humanista) obrazovana elita «znala» da je to «iskvareno» ime jedne od skupina mnogo šire narodnosne zajednice «Ilira». To će se i takvo «znanje» u sljedećim stoljećima reproducirati i ponavljati na stranicama stotina rukopisa i tiskanih knjiga kao potvrda obrazovanosti svojih autora, a potom raširiti daleko izvan granica svijeta na koji se odnosilo i konačno postati temelj novom obliku «znanja», zapravo onomu što ga danas zovemo nizom «stereotipa». Stoga i nije čudo što se skupina «kulturnih radnika» koji su u prvoj polovini 19. stoljeća pokrenuli ono što će se u drugoj polovini 19. stoljeća transformirati u proces integracije moderne hrvatske nacije, posve sukladno dubokim tradicijama, na početku svoga djelovanja odabrati «ilirsko» ime za «narod» koji su počeli konstruirati.⁸⁷ No, kako je društvena konstrukcija «naroda» u suštini demokratski proces, to će i etnička kategorija obrazovane elite, «Iliri», doživjeti poraz u srazu s etničkom kategorijom širokih pučkih masa, «Hrvatima». Posljednji pak odjek od humanista utemeljene «ilirske» tradicije, gotovo kao ironični povijesni *post scriptum*, no u stvarnosti tek kao rezultat i posljedica neukosti i potpunoga nerazumijevanja povijesnoga gibanja, pojavit će se na stranicama knjige koju u već bezbroj izdanja sada, na prijelomu 20. i 21. stoljeća, uporno reproducira, a gdje drugdje do u Splitu, gradu Tome Arcidakona i magistra Tome Colutii, tamošnji «samouki povjesničar» Ivan Mužić. Svoje je djelo o «podrijetlu Hrvata», zamišljeno i ostvareno kao dio novoga sklopa «hrvatskog povijesnoga narativa», on do sada uspio tiskati u čak sedam izdanja – tri u Zagrebu, dva u Splitu, jedno u Rimu (!?), te jedno u Zagrebu i Splitu.⁸⁸ Već je uz prvo izdanje toga djela akademik Radoslav Katičić pokušao samoukoga autora prilično blagonaklono i dobrohotno upozoriti na, u najmanju ruku, nepouzdan i nekorektan postupak s velikim dijelom literature.⁸⁹ No, u diskusiji koja se razvila i u svojim odgovorima, sumiranim u «Predgovoru» novim izdanjima svoga djela,⁹⁰ pokazao je Mužić zavidnu dozu agresivne nekulture, pri čemu on sam sebe očito zamišlja kao «borca za istinu o Hrvatima» nasuprot onima koji u

⁸⁷ U ovoj je prigodi dostatno uputiti na najnoviji cjelovit pogled procesa integracije moderne hrvatske nacije orisan u Nikša STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Zagreb, 2002.

⁸⁸ Ivan MUŽIĆ, *Hrvati i autohtonost na teritoriju rimske provincije Dalmacije*, Split, 2001. Informacije o ranijim izdanjima donosi sam autor na posljednjoj stranici knjige, gdje je tiskan i pregled izdanja ostalih njegovih djela. Već iz samih naslova tih djela dađu su razaznati grandiozne autorove ambicije sklapanja novoga hrvatskog povijesnoga narativa – njegove su teme naime redom: podrijetlo Hrvata, masonstvo u Hrvata, Stjepan Radić, kardinal Alojzije Stepinac, Katolička crkva, Ante Pavelić te Hitler i Izrael.

⁸⁹ Radoslav KATIČIĆ, Ivan Mužić o podrijetlu Hrvata, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, 19/1989., pretiskano u: ISTI, *Uz početke hrvatskih početaka*, Split, 1993.

⁹⁰ I. MUŽIĆ, *o. c.*, str. 13–21.

njegovim predstavama predstavljaju «sile komunističkoga mraka». Ovakve predodžbe i iz njih izvedene zamišljene slike predstavljaju u stvari bit svih Mužićevih djela, pa bi ih svakako valjalo posebice raščlaniti i dekonstruirati, dovodeći ih u vezu s realnom društvenom potrebom za mijenjanjem povijesnih paradigmi naslijeđenih iz ranijega (totalitarnoga) sustava.⁹¹ Uglavnom, kao i većina suvremenih «autodidakta», Mužić ne shvaća bit znanstvenoga rada, iz čega proizlaze problemi s jasnim definiranjem kategorijalnoga aparata i korištenjem već postojećih paradigmi. K tomu, on očito ne razumije proces stvaranja i reproduciranja pojedinih ideja i njihova uobličavanja u apstraktne konstrukte kojima se onda objašnjava povijesno gibanje. Rezultat svega toga je njegov «metodološki postupak» koji počiva na ideji da se iz primarnih i sekundarnih vrela, kao iz kakve skupine jelovnika različitih restorana, može preuzimati ono što autoru odgovara i jednostavno zanemarivati ono što mu ne odgovara ili što ne smatra važnim. Zorno to (da se ovdje ne bih upuštao u dugačko razglabanje) ilustrira način postupka s likovnim priložima koje koristi – oni nisu numerirani, a za velik se dio njih i ne zna ni čije su djelo ni odakle su preuzeti (tako se, primjerice, stvara dojam kako su stručnom oku lako prepoznatljive rekonstrukcije Đ. Baslera ili P. Anđelića zapravo djelo I. Mužića), a ponekad se čak ne zna ni što predstavljaju (što, primjerice, reći za ovakvu legendu ispod slike koju zbog nedostatka numeracije i nije moguće precizno citirati: «Ostaci srednjovjekovnog kamenog crkvenog namještaja u Hrvata, Arheološki muzej Split»). Stoga se na to djelo, koje je kao post-moderni *pastiche* nerijetko čak i ispod razine djela Tome Arcidakona iz 13. stoljeća, zapravo više i ne isplati ozbiljno osvrtni u njegovoj *quasi* znanstvenoj dimenziji. Tragikomično, međutim, djeluje činjenica, koju vrijedi zabilježiti, jer je ona svojevrsna polazna točka za raščlambu ukupnoga Mužićeva djelovanja te na stanovit način objašnjava velik broj izdanja (i daje naslutiti tajne «poslovne» veze i vjerojatno korupciju), da se sedmo izdanje toga *pasticha* dijelilo kao nagrada najboljim učenicima zadarskih gimnazija školske 2003./04. godine.

Sumirajući sve rečeno o liku Tome Colutii, splitskoga kancelara i javnog bilježnika koji je te poslove obavljao od 1395. do 1434. godine, valja svakako u prvi plan staviti «sliku» obrazovana i bogata gradskog činovnika, kako ju zrcale mnogi dokumenti, a poglavito inventar njegove ostavštine. Kao takav on se izdvajao u sredini u kojoj je živio i kretao se, a ugled koji je uživao ponajbolje zrcali činjenica da mu se jedna od stranaka u privatnome pismu obraća titulirajući ga izričajem *scientificus vir*. O crtavajući različite situacije u kojima se magistar Toma kao kancelar i javni bilježnik zatjecao tijekom četiriju desetljeća boravka u Splitu, jasno su se ukazale one činjenice koje definiraju mrežu neformalnih društvenih veza što ih je na taj način ostvario. Temeljem toga mogao se rekonstruirati krug ljudi u kojem se magistar Toma za života

⁹¹ Način na koji se o tome može i mora govoriti u znanstvenim krugovima o crtava, primjerice, Paul BARFORD, *The Early Slavs; Culture and Society in Early Medieval Eastern Europe*, Ithaca (N.Y.), 2001., str. 268 i d.

kretao, a koji su tvorili njegovi suradnici i prijatelji, činovnici iz gradske kancelarije, te pripadnici lokalne gospodarske i političke elite, u prvome redu krupni gradski trgovci.

Stavlajući magistra Tomu u središte tako ocrtane društvene mreže, i uz opetovano upozorenje da je kancelar i javni bilježnik imao bogatu knjižnicu s 80 naslova u kućnome *studiolu*, kakve u 15. stoljeću uređuju intelektualci iz humanističkih krugova, bilo je moguće izvesti tezu da se upravo tu oformio prvi humanistički intelektualni krug srednjovjekovnoga Splita. Taj sam krug ljudi označio kao «tekstualnu zajednicu» te zaključio da se kroz njegovo konstituiranje otvara proces drugačije (u odnosu na srednjovjekovne tradicije) recepcije antičkoga intelektualnog naslijeđa. Konačno, u takvu je sklopu upozoreno na vrlo vjerojatnu mogućnost da se upravo u takvoj atmosferi počelo zamjenjivati srednjovjekovno etničko nazivlje («Slaveni», «Hrvati») novim kategorijama («Iliri»), utemeljenim na autoritetu antičkih pisaca i u korelaciji s društvenim realnostima toga doba.

PRILOG I

27. ožujka 1377., u Splitu

Dum Božan Stanković sklapa ugovor o jednogodišnjoj svećeničkoj službi u selima Križ, Kuk i Gorica splitskoga kotara.

Subtus logiam comunis, presentibus ser Matheo Crestoli Papalis (et ser) Duymo Alberti testibus et ser Nicola Miche consiliario et examinatore. Don Boxanus presbiter Stanchouich locauit se et opera sua penes Volchum Medidouich gastaldum (in) Crix, penes Pribilem Gospoeuich gastaldum in Chuch et penes Tholien Tiniachouich gastaldum in Goriza, recipientibus pro se et aliorum in dictis villis habitantium, jure locationis hinc ad vnum annum (proxime) venturum incipiendo in die pasce resurrectionis domini proxime venturum ad seruiendum eis in cantandum et celebrandum missas in dictis villis et portando corpus domini tam de die quam de nocte quando fuerit opportunum personis ibi et ad dandum ipsis penitentias tempore opportuno et alia solempnia faciendo que in talibus essent neccesaria et opportuna. Et hoc quia dicti gastaldiones promisserunt ei dare libras XXV paruorum pro eius merzede et faticha ad festum natiuitatis domini sub pena in statutis con.....⁹²ter predicta accedere sub obligacione bonorum ipsorum gastaldionum dictarum comunianciarum et ipse presbiter suorum(r)effectione etc. Et hoc fecerunt dicti gastaldiones cum beneplacito, consensu et voluntate dominorum vicarii et iudicum.

(DAZd, S.A., sv. 9, fol. 166–166')

PRILOG II

18. kolovoza 1398., u Splitu

Splitska općina službeno izvješćuje Ivana Gorjanskoga da su on i njegov brat Nikola izabrani za doživotne splitske knezove.

Vobis magnifico et potenti viro domino Johanni filio condam domini palatini de Gara humilem post recomendacionem. Harum serie denotamus quod die nono mensis julii proxime preteriti vos, vna cum magnifico fratre vostro domino Nicolao de Gara regnorum Dalmacie et Croacie bano honorando, in nostro generali consilio nemine discrepante pro toto tempore vite vestre in comitem ciuitatis Spaleti elegimus et confirmauimus cum salario ducatorum trecentorum auri annuatim, vobis in tribus terminis annuatim persoluendis, hac tamen condicione apposita quod eligere valeamus vnum potestatem foresem vndecumque nobis placuerit dicto tamen comitatui vestro in aliquo non preiudicando. Datum Spaleti sub impressione soliti sigilli nostri communis in fidem omnium premissorum die XVIII mensis augusti, millessimo CCC nonagesim octauo.

Seruitores vestri

Rectores
Judices ciuitatis Spaleti
Consilium
Generale

(Magyar országos Leveltar, Diplomatikai leveltar – MOL, DI 8343)

⁹² Na ovome mjestu oštećeni se dio teksta ne može restituirati kao na drugim mjestima, gdje je restituirani tekst stavljen u zaporke.

PRILOG III

Privatno pismo upućeno iz Trogira magistru Tomi, najvjerojatnije krajem 20-ih godina 15. stoljeća.

(Adresa) Scientifico viro ser Thome de Cingullo, magistro ac cancellario Spaleti amico honorabili nimium.

Scientiffice vir amice honorabile. Salutem. Et cum semper sperauerimus in vos uti in optim..... modica fiducia semper in vestra corectione auisamus vis qualiter memiram olim nostro auunculo atque exeminator Nicolao Caripich condidit vltimam uoluntatem quinque legauit fratribus predicatoribus et ibidem non ipsius fuit sepult (le)gata plures legauisset. Vos autem in testamento eiusdem assig dictis fratribus quod non est conueniens in omni inuitu dei mementote sufferamus tale dampnum si non ipsa fecisset aliud testam(entum) (in)formate nos cum nostra sorore Vrsa qualiter se res domino comiti dicto vobiscum. Datum Tragurij die X

(DAZd, S.A., sv. 17, fol. 12a)

PRILOG IV

18. studenoga 1403., u Splitu

Ugovor između splitske općine i Ugrina Račića iz Poljica, splitskoga plemića, o «prodaji» stanovitih posjeda.

Verum esse dicitur ac etiam demonstratur per publicum instrumentum scriptum et publicatum manu mei Thome notarii infrascripti in millessimo CCCmo primo, indictione nona, die XVI mensis martij quomodo nobiles vidi domini⁹³ iudices et nobiles de consilio credentie ciuitatis Spaleti ex auctoritate eis concessa per generale consilium ciuitatis eiusdem dederunt, vendiderunt et tradiderunt nobili viro ser Vgrino Radcich de Policio presenti, ementi et recipienti pro se et suis heredibus masculis natis et nascituris ex sua progenie legitime descendentibus villam comunis Goriça vocatam positam et jacentem in campo et districtu Spaleti iuxta confines in ipso instrumento declaratos, item omnes domos contiguas que fuerunt don Petri Casiani positas in ciuitate noua Spaleti iuxta suos cofines, cum certis pactis, modis et conditionibus in ipso instrumento insertis et que inferius inseruntur. Nunc uero suprascripti domini comes ... iudices et nobiles de consilio credentie numero decemseptem in totum ex auctoritate, arbitrio et baylia eis data et attributa per generale consilium ciuitatis predictae ut patet in reformationibus dicti comunis manu mei notarii scriptis dicto die XVIII instantis mensis nouembris pro se ipsis et vice et nomine comunis et hominum ciuitatis predictae ex vna parte et suprascriptus ser Vgrinus Radcich nuper factus ciuis et nobilis ciuitatis pro se et suis heredibus masculis natis uel nascituris ex sua progenie legitime decendentibus ex alia parte, ad euitandum omnes et singulas differentias que fuerunt et sint inter ipsas partes tam occasione venditionis suprascriptae quam alia quacumaue causa et ad conseruandum pacem, vnionem et fraternitatem contractam et factam inter ipsos et alios nobiles Spalatenses, moti ex certa eorum sciencia et spontanea ac vnanimi voluntate ipso ser Vgrino prius cassante, annullante et irritante

⁹³ Ovako ostavljeno prazno u izvorniku u cijelom dokumentu.

instrumentum venditionis suprascriptum ac eciam alia instrumenta publica emptionum facturarum per ipsum ser Vgrinum de certis possessionibus commissariorum Jacobi Čutij et don Jacobi Manus per quemcumque notarium scripta et volente ipsum et ipsa esse nullius roboris, efficacit uel momenti, ad infrascriptas conuentiones et compositiones solempni stipulatione hinc inde interueniente sollempniter deuenerunt, uidelicet quod dictus ser Vgrinus cum dictis suis heredibus eousque tenere debeat, gaudere, possidere et vsufructare dictam villam Goriča vocatam quousque suprascripti domini comes ... iudices et nobiles de consilio credentie ciuitatis predictae aut sui in offitio successores aut ipsum comune Spaleti dabunt et consignabunt eidem ser Vgrino aut suis heredibus suprascriptis tot territoria seu possessiones extimanda per quatuor bonos nobiles ciuitatis per ipsas partes eligendos quot ascendat ad summam et valorem librarum quatuor millium paruorum iuxta extimationem predictam, et statim quando tot territoria sibi data fuerint et assignata debeat dictus ser Vgrinus cum dictis suis heredibus et sic promixit dicto comunis Spaleti dimictere, relaxare, dare et consignare villam suprascriptam Goriča vocatam cum omnibus et singulis suis iuribus et pertinetiis et ex inde fieri facere publicum instrumentum cum omnibus et singulis capitulis necessarijs et opportunis intelligendo nichilominus et declarando quod molendina comunis posita in flumine Černouice cum fullis et cum dicto flumine in ea parte qua ipsum flumen expectat dicto comuni a dicta retentione, possessione et vsufructatione penitus excludatur et ex nunc exclusa esse intelligatur, et quod dictus Vgrinus nullo vnquam tempore nec sui heredes faciat nec facere possit uel possint aliqua molendina nec aliquid hedificium in flumine suprascripto sed dictum comune semper facere possit molendina, fullos et quidquid uoluerit in eodem semper etiam intelligendo dictam villam cum villanis esse subditam et subiectam iurisdictioni et dominio ciuitatis Spaleti et ipsam villam in districtu Spaleti sitam esse, ipsa tamen villa et dictis territorijs sibi dandis nec aliqua parte ipsorum per ipsum ser Vgrinum nec per suos heredes vilo vnquam tempore in alium transferendis sed solummodo gaudendis et vsufructandis. Et dicti domini comes ... iudices et nobiles suprascripti pro se ipsis et vice et nomine quibus supra debeant et sic promiserunt dictam villam et dicta territoria sibi danda iuxta consuetudinem et posse ciuitatis excalumpniare, defendere et disbrigare ab omni persona, collegio et vniuersitate ipsum uel eius heredes iniuste uel indebite molestans cum conuentionibus etiam et modis inferius declarandis de vnanimi voluntate et concordia partium predictarum, uidelicet: quod dictus Vgrinus et sui heredes predicti debeat et debeant ac etiam teneantur perpetuis temporibus habitare ipsam ciuitatem Spaleti prout habitant alij boni ciues originales et nobiles habitatores ciuitatis eiusdem et omni vice et omni tempore qua et quo idem Vgrinus et sui heredes aut aliquis ipsorum non habitaret ut preferatur dicta villa, si tunc dicta territoria non essent data ut preferatur, deueniat et decidat in comune predictum et ex nunc prout ex tunc eo casu emergente in dictum comune decisa deuoluta et peruente esse intelligantur; debeat etiam dictus Vgrinus cum dictis suis heredis esse ad omnem obedientiam regiminis dicte ciuitatis et facere et supportare omnes et singulas factiones et omnia et singula onera ciuitatis tam tempore pacis quam guerre prout sunt et quas faciunt et supportant quilibet alij boni ciues et nobiles ciuitatis, et omni vice qua non esset faceret et supportaret ut predicatur sit in arbitrio dicti regiminis et comunis ipsum scilicet Vgrinum et eius heredes punire et condempnare in ere et personis semel et pluries prout puniret et condempnaret quemlibet alium ciuem nobilem originalem ciuitatis contra predicta facientem; si uero ipse ser Vgrinus et dicti sui heredes masculi et legitimi deficerent et heredes femine superessent, uidelicet illa que nuptij tradita est in ciuitate Spaleti aut ille que in futurum tradentur quod eo casu dicta villa seu dicta territoria sibi danda perueniant et peruenire debeant in dictas heredes feminas et in earum descendentes

eousque habenda, gaudenda et vsufructanda quousque ipse et sui descendentes ciuitatem Spaleti habitabunt ut prefertur et ipsis et ipsorum descendentes deficientibus aut ipsis seu ipsarum uel ipsorum alicui aut aliquo non habitantibus ut prefertur subito ipsa villa seu dicta territoria perueniant et decidant in comune ut prefertur; debeantque ipse heredes femine et sui descendentes esse ad obedientiam regiminis factiones facere et onera ciuitatis supportare ut predicatur, alioquin sit arbitrio comunis et regiminis ipsos et dictos suos descendentes punire et condempnare in ere et personis prout puniret quemlibet originalem ciuem nobilem ciuitatis Spaleti predicta faceintes. Que conuentiones et compositiones et omnia et singula suprascripta suprascripti domini comes ... iudices et nobiles pro se ipsis et vice et nomine quibus supra promiserunt dicto ser Vgrino stipulanti pro se heredibus suprascriptis firma, rata et grata habere et tenere, attendere et obseuare et non contrauenire aliqua ratione uel causa de iure uel de facto siue quouis quesito colore eousque ipse ser Vgrinus et sui heredes omnia et singula facient que superius sunt notata sub obligatione omnium bonorum dicti comunis presentium et futurorum ac refectione dampnorum, expensis et interesse litis et extra. Et dictus ser Vgrinus promixit per se et suos heredes predictos predicta omnia et singula attendere et obseruare et contra non venire sub promixionibus et obilgationibus suprascriptis. Mandantes dicti comini comes, iudices et nobiles michi Thome notario infrascripto ut de predictis omnibus et singulis eidem ser Vgrino et si opus fuerit eidem comuni publicum conficerem instrumentum cum appensione soliti sigilli comunis Splaeti in fidem et robur omnium premissorum.

Et ego Thomas condam Colutij de Cingulo publicus imperiali auctoritate notarius et nunc cancellarius ac notarius juratus comunis Spaleti predictis omnibus et singulis dum sic agerentur et fierent presens fui et ea de mandato dictorum dominorum comitis, iudicum et nobilium ac rogatus scripsi et publicauj cum appensione soliti sigilli comunis Splaeti in robur omnium premissorum signumeque meum apposui consuetum.

(DAZd, S.A., sv. 13, fol. 56^l–58)

PRILOG V

2. lipnja 1409., u Klisu

Hrvatski ban Karlo Kurjaković daje splitskome knezu Cvitku Tolihniću i splitskome plemiću Ivanu Ivanovu u zakup prikupljanje tridesetine i poreza na sol u Skradinu, Šibeniku i Trogiru.

Dominus Karolus regnorum Dalmacie et Croacie banus dedit et vendidit ser Johanni Johannis de Spaletio presenti et stipulanti pro se et vice et nomine domini comitis Ciuitchi absentis, pro quo promixit de rati habitatione, omnes et singulos introitus, redditus et prouentus camerarum tricessime et salis ciuitatum Scibinici, Tragurij et Scardone pro vno anno proximo futuro incohando in festo sancti Viti proximo futuro ad habendum, recolligendum et percipiendum et percipi fatiendum cum illis modis et consuetudinibus cum quibus consuetum est temporibus domini Lodouici et domini Sigismundi regis, et hoc pro precio ducatorum II^m III^c auri in auro, de quibus sponte fuit confessus recipit pro parte solucionis ducatos mille auri. Residuum uero dictus ser Johannes pro se et domine quo supra promixit dare et soluere eidem in duobus terminis, videlicet medietatem inde ad seks menses et aliam medietatem in fine anni. Cum his pactis et condicionibus: quod si guerra esset ex parte terre firme – seu ex parte maris ultra guerram Apuliensium (*naknadno dopisano na margini*) – propter quam camere supradicte

dampnum reciperet (*sic!*) quod tunc pro parte domini bani ponatur vnus homo et pro parte dictorum Johannis et comitis Ciuitchi ponatur alius homo, qui secundum terminationem dictorum duorum debeat diffalcare de solutione predicta pro dicto dampno; item quod quousque ciuitas Jadre erit subiecta domino nostro regi quod dictus dominus banus debeat prouidere et ordinare quod nulli Olachi – tuto suo posse (*naknadno dopisano na margini*) – vadant ad dictam ciuitatem Jadre – nec ad districtum (nec in Nona – *naknadno dopisano na margini, a riječi u zaporki potom prekrížene*) – et quando erit subdita eidem domini regi quod debeat ordinare et facere quod sal pro eo precio vendatur in Jadra – in Nona et in alijs locis (*naknadno dopisano na margini*) – quo vendetur in dictis alijs ciuitatibus, ita quod equati precio vendatur ubique; item quod si aliquis Olachus – seu alia persona (*naknadno dodano na margini*) – facerat contrabandum quod dominus banus faciat sibi satis super eo de dampno recepto, promictentes sub pena ducatorum CC et pena soluta etc. Quod de predictis fiant duo instrumenta et cum sigillo domini bani. Actum in burgo Clissie in domibus Johannis Rogarich, presentibus domino N(icolao) episcopo Tininiensi, domino Thuertcho Curiacich vicebano, Misaç Drazoeuich comite Olachorum domini Johannis, Luciano Georgij de Jadra, Johanne Cighe Gospa de Tragurio, Disocta Nicole de Scibenico, ser N(icolao) Petri de Spaletto, Aloysio de Sorba testibus, ser Thoma N(icolai) Srichie de Spaletto examinatore.

(DAZd, S.A., sv. 29/1, fol. 222'–223')

PRILOG VI

13. srpnja 1409., u Splitu

Živko Dragoja Kožulić, s Kupresa, i Ivaniš Milaković, Vlah cetinske kneginje, sklapaju sporazum o načinu na koji će biti riješen njihov međusobni prijepor oko jednog ukradenog vola.

Comaprentibus coram domino Micha Madij et Nicola Creste iudicibus sedentibus infra ambas portas Ziucis Dragoy Cosulich de Cuprissa et Iuannes Milacouich Olacus domine ducisse litigantes inter se occasione vnus bouis quem dictus Ziucis dicebat dictum Iuannem sibi fuisse furatum ad concordium deuenerunt videlizet: quia dictus Iuannes promixit in festo sancti Michaelis proxime futurum facere ipsum Ziucum compatrem suum in domo et loco ipsius Iuannes, dicto Ziucis eunte ad ipsum in dicto festo dicto Iuane per octo dies uel XV ante dictum festum intimante dicto Ziucis ubi ipse Iuannes erit et ad quem locum dictus Ziucis debeat venire; et cum dictus Ziucis aut suus frater ibi erit et dixerit dictum Iuannem esse sibi culpabilem et tenere in dicto boue tunc ibi statim dictus Iuannes promixit ei soluere dictum bouem id quod dixit. Et ad preces dicti Iuannis Radiuoy Popouich et Vigagni Naliscouich Olachi domine ducisse fuerunt fideiussores et solutores pro dicto boue et si dictus Ziucis aut frater ad dictum terminum non iuerit ad locum ubi intimatum fuerit saluo justo impedimento tunc dictus Iuannes sit liber et absolutus a petitione dicti bouis. (*Instrument naknadno poništen uz slijedeću rubnu bilješku: non fuerunt concordēs*).

(DAZd, S.A., sv. 29/1, fol. 350–350')

PRILOG VII

27. kolovoza 1409., u Splitu

Splitski knez Cvitko Tolihnić pušta zaplijenjeni brod i tovar mletačkoga trgovca Ivana Beltramovog, uhvaćen u nedopuštenoj trgovini stokom, uz jamstva kliškoga kaštelana Lovre i kneza Jurja Prodašića.

Quia dominus comes Čiuitchus fecerat sequestrari et detineri vnum nauigium alicuius patroni Veneti et certos castratos ser Johannes Beltrami captos in contrabandum volens de jure procedere et condemnare, nunc uero comes Laurentius castellanus Clissie, ibi presens, et comes Georgius Prodasich, absens sed se fideiussores constituerunt, ut ibi dictum fuit, et postea immediate michi eunti ad ipsum ore proprio dixit sic esse sponte constituerunt se fideiussores eidem comiti Čiuitcho ad eorum preces relaxanti dictum nauigium et castratos et de soluendo ducatos auri CCC usque ad aduentum domini comitis Johannis et ser Johannes Beltrami, videlizet quando insimul esse potuerunt ubi si determinabitur tunc de jure quod fuerit contrabandum et quod solui debeat pro contrabando, obligantes se ipsos et omnia ipsorum bona etc. Actum super placatu sancti Duymi apud figuram sancti Christophori, presentibus domino Micha Madii iudice, ser Crisano Marci et ser Firmino Petri testibus et pluribus alijs. (*Instrument naknadno prekrižen*)

Die X augusti 1409. De mandato domini comitis Čiuitchi hoc instrumentum cassau dicentis se ad preces domine comitisse Cetine cassare.

(DAZd, S.A., sv. 29/1, fol. 242)

PRILOG VIII

21. kolovoza 1434., u Splitu

Inventar dobara pokojnog magistra Tome Colutii iz Cingola, kancelara i javnog bilježnika splitske općine.

Hoc est inuentarium bonorum condam magistri Thome Colucii de Cingulo tam mobilium quam stabiliū factum per dominam Ciciliam relictam dicti condam ser Thome ad instantiam ser Antonii Stagni et ser Raynerii Laurencii curatorum et defensorum Johannis filii condam ser Martini Ferro ac nepotis dicti condam ser Thome delato quamprimum sacramento predictae domine Cicilie per me notarium et cancelarium instrumentum missum ad infrascriptum inuentarium conficiendum de mandato antefati domini comitis quod de bonis predictis nihil occultabit, que domina Cicilia corporaliter tactis scripturis jurauit ad sancta Dei euangelia nihil de bonis predictis occultabit sed omnia que sciuerit et cognouerit penes se esse siue alio et penes alios depositata pandere et manifestare curabit.

In Christi nomine. Amen. Primo in vna capsula noua tarsiada.

Confeteria Ia argentea laborata noua et deaurata ponderis vnciarum 24 ½.

Item tacie V veteres argenteae deaurate et laborate et alie IIII tacie noue non aurate neque laborate, ponderis vnciarum 47 quartarum 3.

Item vnum cingulum de sirico a donna cum virga aurea texta cum argento superposito cum vna corniala ligata in anulo.

Item paria X asolarum deauratarum.

Item par vnum cercellorum.

- Item cingulum vnum de coramine cum argento ab homine.
Item vnum cingulum de sirico longum antiquum a muliere cum argento superposito.
Item tacie 2 parue veteres non aurate.
Item salerie VI argenteae laborate vnciarum 14 ½.
Item coclearia argentea 33 et pironi XVII argentei, vnciarum in totum 42.
Item par vnum de paternostris de coralo cum argenteis cruciculis.
Item argiulum vnum de sirico nigro a muliere cum argento.
Item cordonus vnus longus aureus onziarum 3.
Item cerceli 3 auri bassi.
Item planete argenteae paruule cum crucicula et catenella argentea onziarum 12 quartis vnus.
Item cercelli quinque cum aliquibus annullis de argento aliisque argenteis fractis de pluri sorte onziarum 4.
Item argentum de pluri sorte laborato et non laborato et aliqui asperi onziarum XI.
Item vnus ducatus Salonitanus cum quarto vno ducati Veneti in peciis.
Item tres zaperoni ligati in auro uel anulis.
Item alocornus ligatus in anullo aureo.
Item due vere (a) donna auree.
Item vna corniola ligata in annullo aureo magno.
Item vnus am... aureus ab homine magnus.
Item crucichulle due, vna parua altera magna.
- Item in alia capseta parua de cipresso.
Corioe due de corio cum argenteis, vna ab homine et altera a muliere.
Item paria tria cercellorum.
Item vnum dedale, vna chadenella argentea.
Item ducati nouem auri.
- Item in vno choffino ferrato.
Capicium vnum pani de mostoualerio brachia VIII.
Item capitium vnum pani moreli de grana brachia III.
Item capitium vnum paruulum pani mostoualerii.
Item clamides due ab homine, vna de morello et altera de verni.
Item vna pellanda ab homine de morelo cum manicis strictis sufulta sindone torto de grana.
Item capitium vnum sargie morelle brachia 12 in rotulo.
Item clamis vna a muliere de pano viridi scuro.
Item vna sacha de mosto a muliere cum manicis strictis.
Item vna inuestidura scachata cum planetis a parte anteriori et ad manegetis.
Item vnus pignolatus de Apulea virgatus albus a muliere cum planetis et ad manegetis.
Item vna pelipia a muliere vsitata grossa.
Item vna pelipia subtilis vsitata.
Item vna pelipia de vulpis a muliere vsitata.
Item caputeus vnus de morello ab homine.
Item par vnum de manegetis de pauonazo cum planetis.
Item caputeus vnus de morello de grana a muliere cum asulis duabus paruulis de argento nouus.

Item caputeus vnus de morello vsitatus a muliere cum asulis.

Item in alio coffino.

Clamis vna de sargia a muliere noua.

Item vna camucia ab homine sufulta panno rubeo vsitata ab homine.

Item vna fodra de capretis a muliere.

Item vna sacha de pano viridi a donna vsitata.

Item vnus (sic!) cohoptorium de sarcia rubea nouum.

Item vna guarnatia de fuginis.

Item vna pellanda de pano morello sufulta pelibus vulpinis.

Item vna fodra de pellibus lupinis et ceruinis.

Item vna vestis de mostoualerio ab homine sufulta alberconis.

Item vna vestis de pano viridi vsitata sufulta vulpis.

Item pelles VI contie lupi ceruini.

Item fugine 50 contie.

Item vna gonela de rassa morella a muliere non complecta.

Item libra 1 ½ de sirico crudo.

Item cingula duo Turchesca de sirico viridi ad modum retis laborata cum gropis.

Item tochi de sirico crudo extracto de folicetis.

Item capicii duo paruuli de panno azuro noui.

Item brachia 18 fustanei nigri.

Item par vnum caligarum vsitatum de cupo.

Item in alia capsula de albedine.

Camisie quinque ab homine.

Item entemele VIII.

Item facilis vnus de sirico vetus.

Item facilia XI vsitata.

Item mantilia duo noua cum capitibus de bombace azuro.

Item duo mantilia virgata parua.

Item mantile vnum vetus cum brigafolis.

Item facilia VIII noua in rotulis.

Item fazoleti in rotulo.

Item fascicule a puero IIIor.

Item tella vna a linteamine noua.

Item par vnum linteaminum de valexio.

Item paria VIII linteaminum inter noua et vetera.

Item mantilia duo, videlicet vnum virgatum et aliud foletum.

Item rotulum vnum manutergiarum.

Item vna entina a leto.

Item coffani ferati tres in quibus sunt res suprascripte.

Item facialia tria de sirico laborata cum auro magna ad vsum Spaleti.

Item toualete VI.

Item facialia duo magna de Ragusio.
Item pelles VII agneline contie albe.
Item pelles agneline contie nigre VII.
Item bacilia duo de ramo.
Item ramini IIIor.
Item par vnum de paternostris de ambro.
Item candelabra VII.

Item in choffineto.
Rotulum vnum de rassa blaua brachia 25.
Item caputeus vnus nouus non expletus de morelo.
Item rotulus vnus de rassa azura subtilis brachia 23.
Item brachia octo rassie albe.

Item leti duo veteres.
Item chussineli a sedendo 2 noui.
Item chussineli a leto VI.
Item leti duo alii veteres et IIIor capitalia.
Item banchale vnum vetus ad vsum Dalmatie.
Item banchalia IIIor ad vsum Dalmatie noua.
Item tapeda tria.
Item Ia carpeta.
Item banchalia III vetera.

Item in alio choffino.
Vna clamis blaua vetus ab homine.
Item Ia mantelina pauonaça vsitata.
Item vna chultra noua magna de tella blaua.
Item pecia vna dimiti.
Item libre 4 bonbaxis fillati.
Item fillum lini in madasiis et glomis crudi et cocti libre 29.
Item linum laboratum libre 15.
Item saculus vnus de folexelis de sirico circa quartam vnam.
Item brachia 28 rassie non tincte.

Item in alia capsula.
IIIor plateli de stagno siue peltro, Ilo parui et duo maiores.
Item parasides de peltro 200.
Item scudelini 13.
Item pladene 10 de peltro inter magnas et paruas.
Item IIIor faieroli de peltro qui ponuntur sub fialas.
Item duo mantilia veteres.
Due toicalere vetres.

Item vno sacho decalatri XL lane.

Item vasa lapidea siue terrea.
Item barilia 6.
Item vna chultra vetus de tella blaua et crocea super leto.
Item due chortine, vna deaurata blaua de tella, altera de abindis croceis et blunis vetus.
Item letum vnum de tella plenum stupis vel pizegonis.
Item vna celega ab archa noua.
Item due sclauine veteres.
Item vnum plumatium.
Item sachi 4 de lana veteres et noui.
Item due gonelle a famulibus blaue de rassa.
Item brachia 16 campatie.
Item libre III fili stupe.
Item libre 2 de fillo tincto siue aze.
Item capitium vnum telle grosse.
Item paria III caligarum de rassa et panno.
Item vnum guardacorium de blancheta ab homine.
Item vnum rutulum fustanei albi laborati de stupis et filio lini ad vsum Spaleti grosi.
Item brachia 10 de cacupatia.
Item due pelipie a famulabus veteres et noue.
Item camisie 4 veteres et noue pro famula.

In choquina.
Frisorie 6 sine manicis cum vno testo ferreo.
Item vnum mortare de brondino.
Item bocalia III magna lapidea.
Item vna arcella et ...
Item vnum capsonum.
Item vnum telarium a tescendo super quo sunt in laborerio brachia 48 toualearum.
Item vna credentia.
Item vna chathredra de ligno laborata in pontificatu.
Item vnum seanum cum duobus coltis.
Item due sicule ab aqua.
Item tres cussini de corio.
Item catie due de ramo.
Item due chogume.
Item duo cauedani ab igne.
Item duo cathene ab igne.
Item calderie sex a cucinando inter magnas et paruas.
Item graticule due.
Lucerne IIIor.
Item frissorie IIIor cum manicis.
Item spedi IIIor.
Item mortaria III lapidea.
Item paleta Ia ab igne.
Item due pistarde.

Item vna gratacaxa.
Item choncha vna de ramo.
Item duo alboli.
Item duo chonchuli a pane.
Item chatedre 2 de palea.
Item duo siculi ab aqua de ramo.
Item duo seana.

In canipa.
Vegetes tres.
Tinatii III.
Item carateli 2.
Item vna tinula.
Item vna piria.
Item tabule a mensa 2 cum tripedis paruis II.
Item somerius vnus aput ortulanum.
Item animalia bouina VII.
Item animalia minuta 8.
Item in vno scano facialia de Ragusio IIIor.
Item staria VIII frumenti.

Item sunt in ordeo in magazeno ducati centum octuaginta octo auri et libre nouem qui extrahi debent de ipso ordeo et aliquid lucri si quid Deus dabit.

Item in capsula contati ducati centum tresdecim auri.

Item in monetis libre 2 solidi 7.

Item que exigi debent in debitoribus vt patet per quaternos libre nonigente triginta nouem solidi V.

Item in vno scripto manus contra magistrum Christoforum de Naua saluo iure calculi ducati vndecim.

Item libre centum decem contra vnum debitorem vigore vnus instrumenti.

Item habere debeat a multis debitoribus circa libre triginta.

Item illa terrena que sunt in Marchia super comitatu Cinguli haberi debent.

Item volumina 80 librarum de bona carta et de papiro vt patet ex inuentario scripto manu magistri Antonii phisici de Padua quod est penes dominam Ciciliam.

Item crucifixus vnus in camera.

Item armarolus vnus cum anchoneta.

Item cultra vna alba vetus.

Item vnus ensis.

Item duo chussini de corio cohopertis cum peciis banchalis ad vsum Dalmatie.

Actum Spaleti in domo habitationis dicte domine Cicilie presentibus ser Nicolao Gauosolich examinatore et Vlatcho plazario comunis Spaleti et Vlatcho Petchouich aurifice testibus adhibitis et vocatis.

(Arhiv HAZU, II d 155/1, fol. 4'-6)

*Mladen ANČIĆ: THE INVENTORY OF THE CHANCELLOR AND PUBLIC NOTARY
THOMAS COLUTII DE CINGULO FROM THE CITY OF SPLIT*

Summary

The article has as the focus of its attention the figure of master Thomas Colutii, born in Cingolo (Anconian region), chancellor and public notary who held these positions in the city of Split from 1395 to 1434. The author's point of departure is the discovery of the inventory of goods made after the death of master Thomas on the basis of which he delineates an "image" of an educated and wealthy city official. These features set Thomas apart within the circumstances in which he lived and moved about, while the renown he enjoyed is best reflected in the fact that a correspondent in a private letter refers to him using the title *scientificus vir*. Using chiefly unpublished archival documents, some of which he has transcribed and published as attachments to the article, as well as the existing literature, the author proceeds to describe the different situations in which the chancellor and the public notary found himself while engaged in his work. From the detailed description of these situations the author isolates those facts which define the network of informal social connections which the chancellor and public notary from Split established during his lifetime. In such a manner the article reconstructs the circle of people amongst which master Thomas moved in his lifetime, this circle consisting of his associates and friends, clerks from the city office and members of the local economic and political elite, primarily the powerful city merchants.

Positioning master Thomas in the center of the delineated social network, the author draws attention to the fact that the chancellor and the public notary had a rich library with 80 titles in his home *studiolo*, such as were set up in the 15th century by intellectuals from humanistic circles, and on the basis of this puts forward the thesis that it was precisely here that the first humanistic intellectual circle of medieval Split was formed. The author designates this circle as a "textual community" and concludes that through the establishment of this circle a process of a different (in relation to the medieval tradition) reception of antique intellectual heritage opened up. Within this context the author draws attention to the very likely possibility that it was precisely within such an atmosphere that the medieval ethnic terms ("Slavs", "Croats") were replaced by new categories ("Illyrians"), founded on the authority of antique writers and correlated to the social realities of the time.

Key words: Split, Thomas Colutii de Cingulo, chancellor, public notary, 14th–15th century.